

VI TALAR OM YRKESVERKSAMMA

TEXTER OM VÅLD | Populärvetenskaplig tidskrift
Centrum för våldsstudier, Örebro universitet

Nr 1
2026

Centrum för våldsstudier

MARTINA VIKANDER (RED.)

Vi talar om yrkesverksamma

Titel: Vi talar om yrkesverksamma
Nummerredaktör: Martina Vikander
Huvudredaktör: Sara Thunberg

Utgivare: Örebro universitet, 2026
www.oru.se/publikationer

Tryck: Örebro University, Repro 06/2026
Omslagsbild: www.pixabay.com

ISSN: 2004-3775

Innehållsförteckning

Att fråga och berätta om våld på socialtjänsten: Socialarbetares och kvinnors erfarenheter	6
Hanna Bäckström Olofsson och Ida Linander	
Mellan röst och skydd: Ungdomars delaktighet i socialtjänstens riskhantering vid hedersrelaterat våld och förtryck	17
Emma Källvik	
Samtycke till frivilliga barnvårdsinsatser vid misstanke om våld	25
Lisa Sandelin	
Kommersiell sexuell exploatering av barn i Europa – risker, ansvar och skydd	33
Anna Petersén	
Skyddsinsatsers betydelse för våldsutsatta kvinnors livskvalitet	43
Martina Vikander	
Barn på skyddat boende – Vad behöver professionella tänka på?	52
Sara Thunberg	
Svenska Kids' Club	59
Åsa Källström och Sabina Gomez Jansson	
Systematiskt eftervård – det tysta våldet som fortsätter efter separationen	67
Susanne Mattsson	

Förord

För att förstå, förebygga och förhindra våld, och då särskilt mäns och pojkars våld mot kvinnor och barn, så behöver vi tala och skriva om våldet ur flera olika perspektiv. Centrum för våldsstudier (CVS), vid Örebro universitet är en plats där forskare med olika vetenskapliga bakgrunder kan utbyta och tillsammans producera ny kunskap. Syftet med Centrum för våldsstudier är att skapa förutsättningar för att forska på frågor som kan bidra till att vi når ett samhälle fritt från våld. För att göra detta samlar vi expertis inom forskning från olika discipliner på ett ställe och arbetar tillsammans.

Lika viktigt är det att kunskapen används, praktiseras och revideras. Därför är kontakten mellan forskning och samhälle samt mellan akademi, politik och praktik absolut nödvändig. När praktiker lyfter frågor kan forskare ta vid, undersöka och systematisera svaren. Den kunskap som forskning generar kan sedan återföras till professionella och ideellt verksamma praktiker inom olika sektorer i samhället där den kan skapa förändring.

Texter om våld är en populärvetenskaplig tidskrift där forskning presenteras på ett tillgängligt sätt för dig som vill läsa och lära dig mer om våld och vad som ligger i forskningsfronten. Detta är det första numret för 2026, *Vi talar om yrkesverksamma*. Temat *yrkesverksammas arbete* var också temat för CVS årliga våldskonferens vid Örebro universitet 2025 och anknyter till flera olika forskningsprojekt som pågår vid Örebro universitet men även på andra lärosäten. I numret finner du åtta texter som berör professionellas arbete kring våld ur olika aspekter.

Välkomna att kontakta oss med synpunkter, önskemål och förslag!

Tillsammans kan vi hjälpas åt att förhindra våldet!

Örebro 10 juni 2026

Martina Vikander, nummerredaktör

Sara Thunberg, serieredaktör Texter om våld

Hanna Bäckström Olofsson

Jag är genusvetare och lektor i socialt arbete vid Umeå universitet. Min forskning handlar om maktförhållanden och etiska dilemman i professionellt och ideellt socialt arbete, särskilt i relation till våld i nära relationer.

Ida Linander

Jag är läkare och arbetar som lektor i folkhälsovetenskap vid Umeå universitet. Min forskning handlar bland annat om marginaliserade gruppers möte med välfärden och om förändringar i välfärdens struktur, så som privatiseringar.

Att fråga och berätta om våld på socialtjänsten: Socialarbetares och kvinnors erfarenheter

Under de senaste decennierna har det blivit allt vanligare att myndigheter ställer rutinfrågor om våldsutsatthet. Det började inom hälso- och sjukvården, där det finns en lång tradition av att screena för olika tillstånd som kan påverka hälsan negativt. Inom mödrahälsovården har man till exempel länge frågat kvinnor om de utsatts för våld. Syftet har varit att upptäcka om någon är utsatt – oftast av en partner – för att kunna ge stöd och minska risken för fortsatt utsatthet.

Sedan 2014 ska även socialtjänsten ha rutiner för att fråga klienter om de har utsatts för våld, och sedan 2022 även om de har använt våld. Här används ofta FREDA kortfrågor, standardiserade frågor som är en del av Socialstyrelsens material för upptäckt av våldsutsatthet och riskbedömning. Tanken är att frågor om våld ska ställas även när klienten kommer i kontakt med socialtjänsten i andra ärenden. Tidigare studier har dock visat att många socialarbetare känner en osäkerhet inför att fråga om våld och att långt ifrån alla följer de rutiner som finns. Vi har även sett i vår tidigare forskning att våldsutsatta kvinnors berättelser om våld kan vara komplexa och

ambivalenta, vilket gör att deras erfarenheter inte alltid kan fångas av standardiserade frågor.

Det var mot denna bakgrund vi ville undersöka hur rutinmässiga frågor om våldsutsatthet ställs inom socialtjänsten. I denna artikel beskriver vi resultaten från vår forskningsstudie ”Våga fråga om våld? En analys av socialtjänstens arbete med genusrelaterat våld”, som genomfördes mellan 2021–2025.¹ Vi har undersökt frågor som: Vilka problem antas rutinmässiga frågor om våld lösa? Hur upplever socialarbetare att rutiner och standardiserade frågor påverkar deras arbete och förmåga att hantera våld? Vilka erfarenheter av att “få frågor” finns hos våldsutsatta?

Hur problemet och lösningen framställs i nationella styrdokument

Det är viktigt att handläggare och myndighetsföreträdare ställer frågor om våld i mötet med människor i utsatta livssituationer. Samtidigt ville vi kritiskt granska antagandet om att det räcker med en enkel och förlösande fråga från socialtjänsten, för att våldsutsatta kvinnor ska våga berätta och be om hjälp. För att börja undersöka detta, så gjorde vi därför först en noggrann läsning och analys av de nationella riktlinjer, föreskrifter, utbildningsmaterial och handböcker som styr socialtjänstens arbete med våld i nära relation, särskilt från Socialstyrelsen. Hur framställs problemet med att våldsutsatta inte berättar om våld? Vilka antas orsakerna till detta vara, och vilken roll antar man att rutinmässiga frågor ska spela?

¹ Se Bäckström Olofsson, H., Carbin, M., Goicolea, I., Lauri, M., & Linander, I. (2025). Negotiating Standardized Approaches to IPV Detection in Social Services? Previous Experiences, Degendering, and Mandatory Reporting. *Affilia: Feminist Inquiry in Social Work*, 40(4), 623-638, och Linander, I., Bäckström Olofsson, H., Carbin, M., Goicolea, I., Lauri, M. (Manuskript). Affective Labor In The Pursuit Of Believability: Women Experiencing Intimate Partner Violence And Their Encounters With Social Services In Sweden. Under granskning för *Violence Against Women*.

I korta drag såg vi att våld i nära relationer antas vara svårt och skambelagt att prata om, och att frågor beskrivs som något som ska "bryta tystnaden". Klienters tystnad om sin situation förklaras ofta med skam, okunskap om vad våld kan vara eller med att den våldsutsatta har "normaliserat" situationen. Däremot ges möjliga risker med att berätta om våldsutsatthet litet utrymme, särskilt risker som kan kopplas till socialtjänstens egen roll och handläggning i relation till vårdnadsfrågor och gemensamma barn (exempelvis risken för att förlora vårdnaden). Vi såg också att styrdokumentet utgår från att våldsutsatta inte berättar spontant, utan att det är de professionella som får rollen som den som ska "upptäcka" problemet.

För många kan det förstås vara skambelagt att berätta om våld i nära relationer, men vi ser flera problem med den berättelse som framträder i styrdokumentet. För det första blir våldsutsatta kvinnors oro inför att berätta obegriplig, när riskerna med att berätta inte belyses tillräckligt. För det andra menar vi att ett ensidigt fokus på våld som "skambelagt" och "svårt att tala om" paradoxalt nog riskerar att misstänkliggöra kvinnor som självmant berättar om våld, eftersom de då inte framstår som typiska "offer". Det är viktigt att kunna möta och stödja våldsutsatta och lyssna på deras berättelser, oavsett om de motsvarar ens bild av hur våldsutsatta kvinnor "borde" agera eller inte.

Hur och varför socialarbetare frågar om våld

De 16 socialarbetare som vi intervjuade arbetade i 11 olika kommuner och inom olika delar av socialtjänsten, såsom ekonomiskt bistånd, missbruk, socialjour, barn och unga samt centrum mot våld. Vi ville framför allt prata med personer som inte primärt arbetar med våld, men ändå förväntas ställa rutinfrågor om våld till klienter som söker på grund av andra orsaker. Vi ville undersöka: Hur förstår socialarbetare syftet med att fråga på rutin? Hur gör man i praktiken, och hur upplever socialarbetare att rutiner och standardiserade frågor påverkar deras handlingsutrymme?

Rutinfrågor leder sällan till upptäckt – men har andra syften

Ett intressant fynd vi gjorde var att ingen av de 16 socialarbetarna hade varit med om att en klient direkt svarat ”ja” på en rutinfråga om våld, och berättat om pågående utsatthet. Det fanns dock berättelser om våld som hänt bakåt i tiden. Trots detta, så lyfte alla tydliga fördelar med att rutinmässigt fråga om våld och med att fråga alla klienter inom alla delar av socialtjänsten. Man beskrev till exempel att rutiner kan göra våld till en naturlig del av arbetet och bidrog till att möjlig våldsutsatthet alltid fanns ”i bakhuvudet”. På så sätt kan frågor om våld integreras även i andra delar av socialtjänstens verksamhet än inom särskilda våldsenheter. Det kanske viktigaste syftet med att fråga – även om man inte får ett ”ja” direkt – enligt socialarbetarna, var dock att det kan öppna för framtida hjälpsökande. Om man frågar om våld så kan man, som de vi intervjuade uttryckte det, ”så ett frö”. En fråga om våld ansågs också visa att man bryr sig, och kan vara ett verktyg för att skapa förtroende. Socialarbetarna lyfte också att rutinmässigt fråga om våld skapar tillfällen för att prata om våld i bredare mening och vad det kan vara, förutom slag och sparkar.

Problem och utmaningar med standardisering och rutiner

Flera socialarbetare beskrev standardiserade frågor, som FREDA kortfrågor, som något som gjorde det lättare att fråga, inte minst för att det upplevdes mindre utpekande. En deltagare sa till exempel:

Att ha de här standardiserade kan vara ganska avväpnande, du tar fram ett papper och det är väldigt tydligt att det här är inte något jag bara hittar på, utan vi har det här papperet, och vi har den här rutinen.

Samtidigt lyftes vissa problem. Några socialarbetare beskrev till exempel hur könsneutrala frågor och rutiner kunde skapa särskilda problem och etiska dilemman, exempelvis när man alltid ska fråga alla. En som arbetade inom ekonomiskt bistånd, där par ofta söker stöd tillsammans, berättade till exempel om dilemman som kan uppstå när de förväntas fråga både mannen och kvinnan i ett par. Även om samtalen sker enskilt kan det vara riskfyllt att ställa samma frågor till båda. Den våldsamma partnern kan dra slutsatsen att våld

har uppmärksammats, vilket kan leda till ökad kontroll eller eskalerat våld mot den utsatta. I vissa kommuner ställdes frågor om både våldsutsatthet och våldsanvändning vid samma tillfälle, något som skulle kunna påverka våldsutsattas tillit och benägenhet att berätta. Om socialtjänsten ställer frågor om både utsatthet och våldsanvändning kan det signalera att man undrar om våldet hon utsatts för var hennes eget fel.

Ett annat intressant fynd var att FREDA kortfrågor beskrevs som mindre passande när det fanns tecken på våld. Då menade socialarbetarna att det i stället är bättre att följa upp mer specifikt. En av de vi intervjuade betonade vikten av att ”våga peta” och återkomma till frågor om våld flera gånger och på olika sätt. Särskilt socialarbetare med lång erfarenhet av arbete inom socialtjänsten lyfte betydelsen av att även våga lita på sin magkänsla. Det handlar inte bara om att följa själva rutinen att fråga, utan om att hela tiden ha våld i åtanke i allt utredningsarbete.

Rutinfrågor som kontroll snarare än en väg till stöd?

Socialarbetarna berättade vidare att när minderåriga barn finns med i bilden, så kombineras ofta rutinfrågor om våld med information om att socialtjänsten är skyldig att göra en orosanmälan eller utreda barnets situation. ”Det är något vi informerar om när vi förklarar att vi ska ställa de här frågorna”, berättade en deltagare. Även om ingen ifrågasatte denna praktik, så konstaterade några socialarbetare att detta kan göra det svårare att skapa tillit och leda till att klienter avstår från att berätta om våld. Vi menar att denna situation kompliceras ytterligare av ökade förväntningar på att socialtjänsten även ska polisanmäla både våld i nära relation och barnfridsbrott, som bland annat uttrycks i Socialstyrelsens föreskrifter. Det finns därför en risk, tror vi, att rutinmässiga frågor om våld ibland uppfattas av klienter mer som ett medel för kontroll, än som en möjlighet att få stöd. Sammantaget visar vår studie att rutinmässiga frågor om våld kan vara ett betydelsefullt verktyg – men att de inte bör ses som en enkel lösning på ett komplext problem.

Hur våldsutsatta kvinnor upplever mötet med socialtjänsten och att berätta om våld

I nästa studie intervjuade vi 15 kvinnor som hade varit i kontakt med socialtjänsten i relation till sina erfarenheter av våld i nära relation. De bodde i 15 olika kommuner, alla var mammor och hade varit utsatta för våld av tidigare partner.

Att berätta men inte bli trodd

Från början var vårt syfte att undersöka hur våldsutsatta kvinnor beskriver sina erfarenheter av att få frågor om våld. Kvinnorna vände dock på perspektivet. Det fanns vissa undantag, men den gemensamma nämnaren i deras berättelser var att de själva hade sökt sig till socialtjänsten på grund av våldet, eller att de självmant hade berättat efter till exempel en orosanmälan från barnens skola. Det var alltså inte så att kvinnorna beskrev att de initialt i mötet med socialtjänsten saknade insikt, skämdes, var rädda eller av andra skäl tveksamma till att berätta om våldet (som vi fann att problemet framställs i styrdokumentet). Många av kvinnorna beskrev i stället att de var redo att berätta om sina erfarenheter av våld. Frågorna från socialarbetaren spelade en begränsad roll för de här kvinnorna, som istället menade att de berättade och att de ville prata om våldet, men upplevde att de inte blev trodda. En deltagare sa:

De behöver våga fråga, och de behöver också kunna hantera svaren, även om det är riktigt jobbigt för dem också. De behöver arbeta med hur de svarar på det de får höra. Och jag känner egentligen inte att de har kunnat göra det. Det har nästan varit som stenansikten som suttit framför mig. Jag kan sitta där och gråta, och det är som att de inte riktigt vill ta in det som sägs.

Misstro och maktlöshet

Kvinnorna beskrev återkommande att ett stort problem var att när de berättade om våldet, så upplevde de att de möttes av misstro och ifrågasättande. När vi följde upp detta, i efterföljande intervjuer och analysen, så handlade det inte alltid om att någon inom socialtjänsten

uttryckligen sa att de inte trodde på dem. Ibland kunde det handla om upplevelser av att möta någon som uppfattades som helt neutral, "de är som robotar", som en deltagare beskrev det, att ingen reagerade på vad man sa eller att det inte kom några följdfrågor eller erbjudanden om stöd.

Kvinnorna beskrev upplevelsen av att bli misstrodd som frustrerande och att det skapade en känsla av maktlöshet. Det upplevdes som särskilt påfrestande att känna att man blev ifrågasatt just i det ögonblick då de försökte få hjälp. Vissa kvinnor upplevde också att det blev en smärtsam upprepning av något de redan upplevt i relationen: att få sin verklighetsbild ifrågasatt. Att bli bemött med misstro "spär på det självtvivel som han [ex-partnern] redan skapat", som en deltagare uttryckte det.

Olika delar av socialtjänsten – olika trovärdighet?

Kvinnornas upplevelser av att berätta om våld, och huruvida de blev trodda eller inte, berodde mycket på vilken del av socialtjänsten som de hade kontakt med. Upplevelserna av misstro kom framförallt från möten med familjerätt och familje- och barnenheter, medan handläggare på Centrum mot våld och liknande enheter upplevdes som mer bekräftande. Detta speglar ett mönster som andra studier påvisat, där socialtjänstens uppdelade organisation och olika uppgifter ibland leder till olika bemötande av våldsutsatta mödrar, särskilt i relation till vårdnadsfrågor. Flera kvinnor beskrev samarbetsamtal hos familjerätten som särskilt frustrerande. De upplevde att de där förväntades komma överens om vårdnaden, samtidigt som våldet som pappan utsatt familjen för inte fick nämnas. Vittnesmål om våld kunde i stället ses som uttryck för en konflikt mellan föräldrarna eller som ett strategiskt inslag i en vårdnadstvist: "De tror att det bara är en del av spelet", sa en kvinna.

Sådana upplevelser kan hänga ihop med en syn på våld i nära relationer som enskilda händelser och som en konflikt mellan två jämlika parter. Ett sådant perspektiv riskerar att osynliggöra den maktrelation som ofta finns i våldsamma relationer och som präglas av kontroll och rädsla.

Det är samtidigt viktigt att belysa socialtjänstens komplexa roll i arbetet med våld i nära relationer, och att kvinnornas upplevelser av att inte bli trodda inte bara styrs av enskilda handläggares attityder. Socialtjänstens uppdrag att både utreda och erbjuda stöd, till såväl vårdnadshavare som barn, innebär att man måste göra utredningar kring vårdnad, barnets bästa och bedöma olika risker. Det innebär att mötet med våldsutsatta mödrar ibland formas mer av myndighetsutövning och utredning än av stöd. I sådana situationer finns en risk för att våldsutsatta mödrars erfarenheter åsidosätts.

Den "trovärdige" mannen

Samtidigt som kvinnorna beskrev hur deras berättelser om våld inte togs på allvar, så upplevde de att pappornas påståenden, till exempel att mamman skulle vara psykiskt sjuk eller hade missbruksproblem, ofta togs på större allvar. Här var handläggarens neutralitet inte problemet, utan upplevelsen att socialtjänsten snarare tog mannens berättelse för sann utan kritisk granskning. En kvinna uttryckte det så här: "Jag var tvungen att försvara mig [mot hans anklagelser]. Han sågs som den här fantastiska pappan som alla trodde på."

Tidigare forskning visar att vi generellt i samhället tenderar att tro mer på män; män betraktas ofta som mer rationella, stabila och mindre känslolstyrda. Sådana föreställningar påverkar också möten inom socialtjänsten. Forskning visar dessutom att våldsutsatta mammor ofta bedöms hårdare i sitt föräldraskap än pappor som har utövat våld, även i situationer där barnen har bevittnat våldet. Upplevelserna från kvinnorna i vår studie förstärker den bilden.

I flera fall fann vi att kvinnornas upplevelser av misstro hängde nära ihop med hur trovärdig mannen uppfattades av socialtjänsten. Flera kvinnor beskrev att det inte tycktes spela någon roll vad de berättade eller hur mycket bevis de kunde visa upp: sms-konversationer, bilder på blåmärken, och dokumenterade hot. De upplevde att det istället krävdes att mannen tappade kontrollen eller blev hotfull direkt mot handläggaren. Först då, när socialtjänsten själva fick bevittna mannens aggressivitet, upplevde kvinnorna att deras berättelse om våld sågs som trovärdig.

Arbete för att bli trodd

En annan sak som blev tydlig i våra intervjuer var hur mycket arbete kvinnorna lade ner på att bli trodda i mötet med socialtjänsten. De beskrev en upplevelse av att behöva tänka strategiskt kring hur de skulle presentera sina erfarenheter. Vad kan jag – eller vågar jag – berätta här? Hur mycket känslor kan jag visa för att de ska lyssna, utan att det används mot mig? Vilka bevis kan jag samla, och hur ska jag presentera dem?

Många beskrev detta arbete som väldigt belastande och energikrävande. Att tänka strategiskt blev särskilt viktigt i relation till vårdnadsfrågor. Flera kvinnor upplevde att risken att förlora vårdsnaden fick direkta konsekvenser för vad de vågade berätta och hur de agerade.

När någon äntligen tror på en

När kvinnorna mötte en socialarbetare som lyssnade och som visade en emotionell respons, beskrevs det ofta som en enorm lättnad. Som en kvinna sa: "Att man blir trodd på, det är viktigt. Det är nästan helt avgörande". Det kunde handla om enkla saker – att någon tog sig tid, ställde frågor och visade att de verkligen hörde vad som sades. Några kvinnor talade uttryckligen om att de inte krävde att socialtjänsten skulle "ta deras sida" för att de skulle känna sig trodda, men de önskade att socialtjänsten åtminstone inte automatiskt skulle ta mannens sida, och att deras berättelse om våld skulle tas på allvar.

Att fråga om våld - avslutande reflektioner

Som vår analys av styrdokument och socialarbetarnas berättelser bekräftar, finns det en stark idé inom socialtjänsten, men också inom t.ex. hälso- och sjukvården, att professionella ska "våga fråga om våld". Vi instämmer i att det kan vara viktigt, inte minst för att så ett frö, skapa förtroende, och hålla frågan vid liv inom socialtjänstens alla delar. Men det är tydligt att frågor om våld inte är tillräckligt. Det är inte heller tillräckligt att kvinnor vågar berätta, utan professionella måste våga tro på berättelser om våld och ha rätt förutsättningar och resurser för att förmedla detta.

Ett par socialarbetare lyfte professionell neutralitet som en fördel, exempelvis som ett sätt att avdramatisera frågor om våld. De våldsutsatta kvinnor vi intervjuat beskrev dock att mötet med neutrala socialarbetare också kan upplevas problematiskt och som ett ifrågasättande. Det betyder inte att professionella måste "ta sida" men vi tror att det är viktigt i dessa sammanhang att våga visa empati och att bekräfta att man lyssnar. Även om man står inför en utredningssituation så är det viktigt att förmedla att det som sägs kommer tas på allvar.

Många våldsutsatta kvinnor är rädda just för att inte bli trodda när de berättar om sina erfarenheter, de kan också vara rädda för att förlora vårdnaden om sina barn eller för att våldet ska öka. Vår studie, och flera andra svenska studier, visar att det finns viss fog för den oron. Många får hjälp, men inte alla. Om socialtjänsten vill förbättra upptäckten av våld, så måste man också arbeta med de problemen. Det ska inte behöva vara förenat med så många risker att söka stöd. Det är också viktigt att föreställningen att våldsutsatta inte berättar spontant om sin situation inte leder till ett automatiskt misstänkliggörande av de kvinnor som självmant söker stöd.

Socialtjänsten har ett komplext uppdrag där utredning, myndighetsutövning och stöd sker samtidigt. Vi tror att det är viktigt att erkänna att detta påverkar hur våld förstås och ges betydelse, och att det kan bidra till att våldsutsatta kvinnors erfarenheter åsidosätts. Vi tror att vi behöver prata mer om hur man i utredning och myndighetsutövning kan agera professionellt och rättssäkert, och samtidigt visa att man lyssnar och tar emot det som berättas. Att synliggöra dessa spänningar är inte en kritik av enskilda socialarbetare, utan en möjlighet att diskutera hur arbete med organisatoriska strukturer kan göra att fler kvinnor upplever att de blir trodda och får rätt stöd. Att se till att det finns tid och kontinuitet, samt att visa empati och ta kvinnornas berättelser på allvar, är enligt de kvinnor vi intervjuat en bra start på vägen.

Lästips

Goicolea, I., Bäckström, H., Lauri, M., Carbin, M., & Linander, I. (2023). Daring to ask about violence? A critical examination of social

services' policies on asking about gender-based violence. *Journal of Gender-Based Violence*, 7(3), 467-482.

<https://doi.org/10.1332/239868021X16903817520612>

Kjellberg, J. (2023). *Fri från (efter)våldet? Om partnervåldsutsatta kvinnors motstånd, uppbrott och stödbehov*, Uppsala universitet.

Emma Källvik

Jag är doktorand i kriminologi vid Örebro universitet och forskar om våld i nära relationer och barns utsatthet. I min forskning undersöker jag särskilt hur samhället arbetar för att skydda unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Mellan röst och skydd: Ungdomars delaktighet i socialtjänstens riskhantering vid hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck utgör en komplex form av våld som socialtjänsten möter. För de barn och ungdomar som lever i en hederskontext kan vardagen präglas av strikta regler, ständig övervakning och hot om allvarliga konsekvenser vid normöverträdelser. I vissa fall rör det sig om konkreta våldshandlingar, i andra fall om en långvarig kontroll som genomsyrar hela livssituationen, från klädval och umgänge till skolgång, relationer och framtidsdrömmar.

Samtidigt är dessa ungdomar inte bara utsatta, utan också centrala kunskapsbärare om sin egen situation. De vet ofta mer än någon annan om vilka risker som finns, vem som utgör ett hot och vilka konsekvenser olika beslut kan få. Därför är deras delaktighet i socialtjänstens riskbedömningar och skyddsarbete avgörande. Utan deras perspektiv riskerar insatser att bli ineffektiva, otillräckliga eller i värsta fall farliga.

Trots detta visar tidigare forskning och rapporter att barns och ungas delaktighet i ärenden som rör våld ofta är begränsad i praktiken. I dokumentation framgår ofta att barnet ”har hörts” eller ”getts möjlighet att uttrycka sin åsikt”, men mer sällan hur barnets berättelse faktiskt har påverkat bedömningar och beslut. Detta ser vi även i fall av hedersrelaterat våld och förtryck. Kombinationen av allvarliga risker, kollektivt sanktionerat våld, stark rädsla och ibland snabba internationella förflyttningar gör det svårt att arbeta långsiktigt och bygga relationer med den utsatta i dessa ärenden, även

när det kan vara direkt avgörande för att de utsatta ska våga berätta om sin situation, stå fast vid den och stanna i insatser.

Den studie som ligger till grund för den här texten belyser hur 13-19 åriga ungdomars delaktighet faktiskt kommer till uttryck i socialtjänstens hantering av ärenden med indikationer på hedersrelaterat våld och förtryck. Genom att analysera dokumentationen i 29 barnavårdsutredningar synliggörs både när delaktighet möjliggörs och när den begränsas, villkoras eller helt uteblir.

Delaktighet som princip, rättighet och praktik i barnavården

Barns rätt till delaktighet

Barns rätt att komma till tals i frågor som rör deras liv är en grundläggande princip inom både internationell och nationell rätt. Artikel 12 i FN:s barnkonvention slår fast att barn har rätt att uttrycka sina åsikter och att dessa ska tillmätas betydelse utifrån barnets ålder och mognad. I svensk kontext har denna princip stärkts ytterligare genom att barnkonventionen införlivats i lag samt genom skrivningar i socialtjänstlagen som betonar barns rätt till information, delaktighet och inflytande. Detta innebär att det inte enbart räcker att prata med barnen, utan det skall även tydligt dokumenteras av socialtjänsten.

Samtidigt är delaktighet ett begrepp som rymmer flera innebörder. Inom forskningen görs ofta skillnad mellan att barn får tala, att deras åsikter tas emot, att de faktiskt beaktas och att de ges reellt inflytande över beslut. Det är alltså fullt möjligt att formellt uppfylla lagens krav på att höra barnet, samtidigt som barnets perspektiv ges mycket liten betydelse i praktiken. Om dokumentationen dessutom är bristfällig innebär det svårigheter att dels utvärdera delaktigheten, och för individen att åsikter och tankar riskerar att inte konsekvent överföras till exempelvis nya handläggare.

Flera studier har visat att delaktighet inom barnavården ofta stannar på ett symboliskt plan. Man har samtal med barnet, men de får begränsad information om syftet. De ombeds berätta, men får sällan återkoppling. De uttrycker åsikter, men ser inte hur dessa påverkar

besluten. För många barn skapar detta en känsla av att tala in i ett tomrum där deras röster ändå inte spelar någon roll.

Delaktighet i våldsärenden – ett särskilt dilemma

I våldsärenden, särskilt sådana som bedöms som högriskärenden, tenderar skyddsperspektivet att dominera. Detta är i många fall både nödvändigt och rimligt. När det finns misstanke om allvarligt våld, hot om bortförande eller risk för dödligt våld är socialtjänstens primära uppgift att agera snabbt och kraftfullt för att skydda barnet.

Samtidigt visar forskning att just dessa situationer ofta innebär att barnets delaktighet begränsas eller helt åsidosätts. Samtal skjuts upp av säkerhetsskäl, information hålls tillbaka för att inte belasta barnet, och beslut fattas utan att barnets synpunkter inhämtas i någon meningsfull form. Barnet riskerar då att reduceras till ett objekt för skydd, snarare än att erkännas som ett subjekt med egna erfarenheter, tolkningar och behov.

I hedersrelaterade ärenden förstärks denna tendens ytterligare. Våldet är ofta kollektivt organiserat, vilket innebär att hotbilden kan vara svåröverskådlig och snabbt föränderlig i takt med att fler involveras. Socialtjänsten kan därför uppleva att det är för riskabelt att samtala med barnet, särskilt om barnet fortfarande befinner sig i familjens omsorg eller om det finns risk för att information läcker vidare till släkt eller nätverk.

Denna föreställning leder ibland till att barnets röst tystas i välmenande syfte. Ett ensidigt fokus på risk kan dock få motsatt effekt. När barnet inte ges möjlighet att berätta om sin situation riskerar viktiga varningssignaler att förbli osynliga. Barnets rädslor, strategier och bedömningar av risk, som ofta är mycket precisa, går då förlorade i beslutsprocessen.

Forskning visar dessutom att barn som inte upplever att någon lyssnar på dem ofta tappar förtroendet för socialtjänsten. I hedersrelaterade sammanhang kan detta få allvarliga konsekvenser. Ungdomen kan dra slutsatsen att ingen utanför familjen går att lita på, vilket ytterligare försvårar framtida skyddsarbete.

Ett återkommande etiskt dilemma i våldsärenden är rädslan för att lägga ansvar på barnet. Professionella kan uppleva att det är orimligt att fråga barnet vad hen vill eller tycker när konsekvenserna kan vara livshotande. I sådana situationer finns en oro för att delaktighet ska förväxlas med ansvar, som om barnet själv skulle bära skulden om något går fel.

Denna oro är förståelig, men riskerar samtidigt att bygga på en falsk motsättning. Delaktighet innebär inte att barnet ska fatta beslut om sin egen säkerhet, eller att ansvaret för skydd flyttas från vuxna till barn. Snarare handlar det om att erkänna att barnets perspektiv är en central kunskapskälla i professionella riskbedömningar.

När delaktighet blir villkorad

I den aktuella studien blir det tydligt att ungdomens röst ofta fungerar som en förutsättning för att socialtjänsten ska agera. När ungdomen berättar detaljerat om våld, hot eller familjens planer på giftermål eller bortförande, sker insatser. När ungdomen är tyst eller ambivalent utblir de ofta. Detta innebär i praktiken att ansvar redan har lagts på ungdomen, men på ett indirekt och osynligt sätt. Det lyfter viktiga frågor om hur ungdomens förmåga att formulera sin utsatthet blir avgörande för om skydd aktualiseras eller inte.

Formell delaktighet som administrativ markering

Ett centralt resultat i studien är att majoriteten av ungdomarna har begränsat med delaktighet. I de flesta ärenden finns dokumentation som visar att det har hållits samtal med dem eller att de haft någon form av kontakt med socialtjänsten. Samtidigt är dessa kontakter ofta kortfattat beskrivna och saknar kontext. Vanliga formuleringar är exempelvis att ”barnets åsikt har beaktats” eller att de ”inte uttryckt någon oro”. Det framgår sällan vilka frågor som ställts, vilka alternativ som diskuterats eller om barnet informerats om utredningens syfte. I flera fall noteras uttryckligen att frågor om våld inte ställts, trots att ärendet gäller just misstänkt våldsutsatthet.

Denna typ av dokumentation signalerar att delaktighet i praktiken har reducerats till en formell kontrollpunkt i utredningsprocessen.

Det framstår som att det viktiga blir att kunna visa *att* ungdomen hörts – inte *hur* eller *vad det ledde till*.

Ett särskilt problematiskt mönster är att när ungdomen inte berättar om våld, i vissa fall tolkas som ett tecken på att allt står rätt till. Detta trots att forskning tydligt visar att barn i våldsamma och kontrollerande miljöer ofta är rädda, lojala eller osäkra på vad som är tillåtet att säga. För ungdomar i en hederskontext kan tystnaden vara en aktiv strategi för överlevnad. Att inte avslöja något kan vara det enda sättet att skydda sig själv eller syskon. När socialtjänsten inte aktivt och upprepade gånger öppnar för samtal om våld riskerar tystnaden att bli en blind fläck i riskbedömningen.

Ur ett delaktighetsperspektiv innebär detta att ungdomen indirekt hålls ansvarigt för att risker ska synliggöras. Delaktighet blir något som gynnar de ungdomar som vågar, kan och orkar berätta – medan andra osynliggörs. Detta är särskilt problematiskt i hedersrelaterade sammanhang, där rädsla, lojalitet och kontroll kan göra det svårt att uttrycka sig öppet. Risken är då att tystnad tolkas som frånvaro av problem, snarare än som ett möjligt uttryck för utsatthet. Det innebär att de ungdomar som befinner sig i de mest pressade situationerna också kan vara de som har svårast att få sina risker och behov uppmärksammade.

I studiens mest extrema fall upphör delaktigheten helt när ungdomen förs utomlands. I dessa ärenden finns ofta tidiga signaler om risk, till exempel oro från skola eller tidigare utsagor från ungdomen, men när barnet lämnar landet blir fortsatt kontakt omöjlig. Utredningarna avslutas ofta när tidsfristen löper ut eller när ärendet formellt överlämnas till annan aktör. I något fall framgår att en bedömning gjorts att samtal med ungdomen inte är meningsfullt eftersom inga skyddsåtgärder ändå kan erbjudas. Ett sådant synsätt riskerar att delaktighet reduceras till ett instrument för beslutsfattande, snarare än en rättighet i sig. I de fall beslut ändå inte kan fattas kan det resultera i att barnets röst anses som överflödig.

Konsekvensen blir att den unge i praktiken försvinner ur både skydds- och delaktighetslogiken – trots att riskerna ofta är som störst i just dessa situationer.

När rösten öppnar dörrar – aktiv delaktighet under snäva förutsättningar

Berättelsen som förutsättning för skydd

I de ärenden där ungdomars delaktighet är mer aktiv framträder ett tydligt mönster: deras egen berättelse är central för att risk ska erkännas och leda till insatser. När ungdomen kan formulera detaljerade beskrivningar av våld, hot och kontroll får dessa berättelser stort genomslag i utredningarna.

Ungdomens ord används för att motivera tvångsvård eller skyddade placeringar. Delaktighet tar här formen av att berättelsen blir ett viktigt underlag socialtjänstens beslutsprocess.

Samtidigt innebär detta att delaktigheten är starkt villkorad. Den är beroende av att ungdomen kan tala rätt språk, vid rätt tillfälle och på ett sätt som passar in i gällande riskbedömnings- och skyddsbedömningslogik. Barn som berättar fragmentariskt, motsägelsefullt eller förändrar sina utsagor riskerar att uppfattas som mindre trovärdiga.

I flera ärenden förändras berättelsen över tid. Ungdomen kan initialt uttrycka stark rädsla, för att senare tona ner hoten eller vilja återvända hem. Dessa förändringar dokumenteras ofta som ambivalens, men kan också förstås som rationella strategier i en hotfull kontext. I hedersrelaterade sammanhang kan påtryckningar från familjen vara intensiva. Lojaliteter, skam och rädsla kan påverka vad ungdomen vågar säga, särskilt om skyddssituationen, och socialtjänsten förmåga att skydda, upplevs som osäker eller tillfällig. Att tolka förändrade berättelser kräver därför stor lyhördhet och ett långsiktigt perspektiv på såväl delaktighet som skydd.

De mest omfattande formerna av dokumenterad delaktighet återfinns i ärenden med placering utanför hemmet. Här finns regelbundna uppföljningar, strukturerade samtal om trivsel och trygghet samt dokumentation av ungdomens åsikter kring boende, skola och stöd. Detta belyser att delaktighet hos myndigheter så som socialtjänsten kan vara något annat än delaktighet i ett större perspektiv gällande

deras liv. De mest ingripande insatserna som begränsar möjligheten till att ta egna beslut och använda sin röst utanför socialtjänstens utredning och placering är samtidigt de tillfällen det skapas de organisatoriska förutsättningarna för delaktighet. Täta kontakter och tydliga rutiner ger fler tillfällen att lyssna, även om det formella beslutsmandatet fortsatt ligger hos socialtjänsten.

Avslutande reflektioner – mot en mer hållbar och rättighetsbaserad delaktighet

Studien visar tydligt att ungdomars delaktighet i hedersrelaterade ärenden inte kan tas för given och att delaktighet samtidigt ofta verkar fungera som en *förutsättning* för skydd. Den är sårbar och starkt beroende av strukturella omständigheter som till exempel krav på uppföljning vid placeringar.

Sammantaget visar både tidigare forskning och resultaten från denna studie att delaktighet i våldsärenden kräver ett mer nyanserat och relationellt förhållningssätt. Det handlar inte om att välja mellan delaktighet eller skydd, utan om att kontinuerligt arbeta med båda samtidigt.

I praktiken innebär detta bland annat:

- att skapa återkommande, trygga tillfällen för samtal, snarare än enstaka samtal.
- att anpassa information och frågor efter barnet eller ungdomens situation och säkerhet
- att dokumentera även osäkerhet, rädsla och ambivalens som relevanta uttryck för den utsattas perspektiv
- att se delaktighet som en process över tid, inte som ett krav på omedelbar öppenhet

I hedersrelaterade ärenden kan detta innebära att delaktighet ibland måste komma i små steg. Att ungdomen först vågar uttrycka oro, sedan rädsla, och kanske först långt senare konkreta upplevelser av våld. Att skapa utrymme för denna process är en av socialtjänstens mest krävande, men också mest avgörande uppgifter.

Slutligen krävs ett professionellt mod att hålla både röst och skydd levande samtidigt. I hedersrelaterade ärenden kan dessa perspektiv lätt hamna i konflikt. Socialtjänsten behöver ibland fatta beslut som går emot ungdomens uttryckta vilja för att säkerställa skydd, samtidigt som ungdomens erfarenheter måste fortsätta vara centrala i bedömningen.

Delaktighet innebär inte att barnet ska bära ansvar för beslut, men att barnets erfarenheter alltid måste vara en central del av det professionella beslutsunderlaget. Det professionella modet handlar också om att stå kvar i perioder av osäkerhet. Ungdomars berättelser kan förändras över tid och präglas av rädsla, lojalitet och press från omgivningen. Det kräver ett arbetssätt där delaktighet förstås som en process som byggs genom relation, kontinuitet och återkommande samtal – inte som ett enskilt moment i en utredning.

Lästips

[Socialstyrelsen](https://www.socialstyrelsen.se/contentassets/b510cfdbe9d84565ab3a3d5767411ba3/2026-3-10023.pdf). (2026). *Kartläggning av barns delaktighet i ärenden inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård – Resultat och analys* (Art.nr 2026-3-10023).

<https://www.socialstyrelsen.se/contentassets/b510cfdbe9d84565ab3a3d5767411ba3/2026-3-10023.pdf>

[Socialstyrelsen](https://www.socialstyrelsen.se/contentassets/eddb62441469462ea4602b5a39f089fe/2026-3-10078.pdf). (2026). *Stärka barns delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten* (Art.nr 2026-3-10078).

<https://www.socialstyrelsen.se/contentassets/eddb62441469462ea4602b5a39f089fe/2026-3-10078.pdf>

Lisa Sandelin

Jag är doktorand i socialt arbete vid Örebro universitet. Mitt forskningsintresse rör våld i nära relationer, vilket också utgör kontexten för min avhandling. Där undersöker jag samtycke till frivilliga insatser i den sociala barnvården i situationer där föräldrar är misstänkta för våld mot sitt barn.

Ett utredningsscenario

En anmälan har kommit in till socialtjänsten från en skola, där en tolvårig flicka har berättat om våld i hemmet. Under utredningen förnekar föräldrarna att något sådant har hänt. Samtidigt beskriver de en pressad situation med konflikter och stress i vardagen. När frågan om stöd kommer upp samtycker de till familjebehandling.

De vill dock att insatsen enbart ska rikta sig till dem som föräldrar. Barnet anses inte behöva involveras, eftersom de inte tror att det är vad hon vill.

Samtycket dokumenteras och utredningen avslutas. Flickan får ingen fråga om hur hon själv ser på att delta i stödinsatsen.

Detta var ett scenario vi kunde se i analysen av socialtjänstens utredningar i den studie som ligger till grund för den här texten. Exemplet är baserade på utdrag ur en utredning och återgivet i omarbetad form. Det ger en inblick i de frågor som den här texten senare fördjupar, nämligen samtycke i barnvårdsutredningar.

Samtycke till frivilliga barnvårdsinsatser vid misstanke om våld

Samtycke är en grundläggande princip inom socialt arbete, men som situationen ovan visar är det inte alltid okomplicerat i praktiken. Här uppstår en spänning mellan föräldrarnas rätt till självbestämmande och barnets rätt till stöd. Samtycke bygger på idén att varje individ har rätt att bestämma över sitt eget liv och fatta egna beslut. Vanligtvis innebär det att människor samtycker för sin egen del. I

barnavården ser det dock annorlunda ut, eftersom det oftast är föräldrarna som ger samtycke för sina barn. Det gör situationen mer komplicerad, särskilt när det finns misstankar om att barnet far illa av dem som samtidigt förväntas samtycka till stöd. I sådana fall hamnar föräldrar i en dubbel roll. Å ena sidan förväntas de ta ställning till insatser som ska skydda eller hjälpa barnet. Å andra sidan är det just deras eget föräldraskap som granskas. De kan alltså både ses som en möjlig orsak till barnets situation och samtidigt vara de som avgör om barnet ska få stöd. Det här skapar spänningar som gör samtycke komplext.

Giltigt samtycke

Samtycke betyder att man godkänner eller säger ja till det som föreslås, till exempel insatser eller åtgärder. För att samtycke ska vara giltigt måste det uppfylla vissa krav som skyddar personen som ger det från felaktiga eller skadliga ingrepp. Giltigt samtycke brukar beskrivas som att det ges *frivilligt*, det vill säga utan tvång, press eller otillbörlig påverkan. Det ska också ges av en person som har *förmåga att fatta beslut*, vilket innebär att personen behöver kunna förstå situationen och vad beslutet kan leda till. Slutligen ska samtycket bygga på *tillräcklig information*, alltså att personen får relevant och begriplig information för att kunna fatta ett välgrundat beslut. Ett ytterligare kriterium som blir särskilt viktigt i social barnavård, eftersom det inte alltid är tydligt vem som har rätt att samtycka i olika situationer, är att den som lämnar samtycket måste vara *behörig* att göra det.

Vad vi vet om samtycke i den sociala barnavården

Från tidigare forskning vet vi att samtycke inom barnavården inte alltid kan förstås som ett helt fritt och självständigt val. I praktiken kan föräldrar säga ja till stöd för att de känner sig pressade eller upplever att det förväntas av dem, vilket speglar att samtycke ofta ges i situationer där makten är ojämnt fördelad. Vi vet också att samtycke sällan handlar enbart om individens eget beslut. Det formas i relation till familjesituationer, mötet med socialtjänsten och de maktstrukturer som präglar barnavårdens arbete. På så sätt blir

samtycke något som växer fram i relationer, snarare än ett isolerat ställningstagande.

När det gäller barnets delaktighet visar forskning att den ofta brister i praktiken. Barns synpunkter efterfrågas inte alltid, och även när de framförs dokumenteras de inte konsekvent, vilket väcker frågor om hur barns rätt till inflytande faktiskt tillgodoses.

Vad vet vi inte om samtycke i den sociala barnvården

Det finns relativt lite kunskap om hur samtycke fungerar vid frivilliga insatser som ges när barnet bor hemma. I barnvården skiljer sig detta från placeringar utanför hemmet. Även om sådana placeringar också kan ske frivilligt, har socialtjänsten också möjlighet att använda tvång om föräldrar inte samtycker. Det innebär att det finns en mer tydlig maktobalans i dessa situationer, där beslut i sista hand kan genomföras även utan föräldrarnas medgivande. När det gäller frivilliga insatser i hemmet ser det annorlunda ut. Där kan insatser bara genomföras om föräldrarna säger ja. Om de väljer att inte samtycka finns i regel inga möjligheter att gå vidare med tvång. Det gör att föräldrarnas beslut får en mer avgörande roll och att den bakomliggande maktobalansen inte blir lika synlig som i situationer där tvång också är möjligt.

Mot denna bakgrund handlar den här texten om hur samtycke i barnvårdsutredningar förhåller sig till kraven för giltigt samtycke. Fokus ligger på situationer där föräldrar, som är misstänkta för barnmisshandel, samtycker till öppna insatser. Det kan handla om insatser som riktas till föräldrarna själva och/eller till barnet, men med syfte att förbättra barnets situation. Analysen bygger på 118 barnvårdsutredningar från 11 svenska kommuner.

Samtycke i svensk social barnvård

Hur samtycke används i barnvården varierar mellan olika länder. Sverige har ett familjeorienterat system som i stor utsträckning bygger på frivillighet och samarbete med föräldrar. Detta innebär att insatser i regel förutsätter att föräldrar samtycker till dem, även i situationer

där det finns oro för att ett barn far illa eller där föräldrarna själva kan utgöra hotet mot barnet.

Samtidigt finns vissa undantag från frivilligheten. Socialtjänsten kan i vissa fall gå in med tvång, till exempel om ett barn riskerar allvarlig skada. Ungdomar från 12 år kan också i vissa fall få insatser utan vårdnadshavares samtycke, men det är ovanligt i praktiken. För yngre barn krävs däremot i regel föräldrarnas godkännande, samtidigt som alla barn har rätt att komma till tals i frågor som rör dem. Även om lagstiftningen öppnar för att insatser kan genomföras med samtycke från en vårdnadshavare, om det är till barnets bästa, visar studier att samtycke från båda föräldrarna ofta eftersträvas i praktiken. Om inget samtycke ges och situationen inte bedöms vara tillräckligt allvarlig för tvångsåtgärder kan insatser i regel inte genomföras, vilket innebär att barnet riskerar att stå utan stöd. Tidigare forskning visar också att ungefär hälften av föräldrarna avstår från att samtycka till föreslagna insatser från socialtjänsten, både för sig själva och för sina barn.

Samtycke i utredningarna

Utredningarna visar att samtycke ofta inte uppfyller kraven för giltigt samtycke. I många fall har personer som är behöriga att samtycka inte fått komma till tals, informationen har varit otydlig och samtycket har ibland präglats av bristande frivillighet.

Samtidigt framgår att även när samtycke ges och uppfyller kraven för giltighet är det inte en garanti för att barnet får tillgång till adekvat stöd. Detta beror på att samtycket i flera fall är begränsat, det vill säga att det inte omfattar alla berörda personer eller hela den problematik som identifierats i utredningen.

Avsaknad av behöriga röster

I praktiken var det nästan alltid föräldrarna som tillfrågades om samtycke. Barnens egna röster kom sällan fram när det gällde just den frågan. Ofta är det svårt att veta varför. Ibland tycks barnen inte ha fått frågan alls, ibland framgår det att de fått uttrycka sin vilja, men utan att deras åsikter dokumenterats. Samtidigt finns det exempel som tydligt visar att barn inte alltid gavs möjlighet att komma till tals.

I vissa fall valde socialsekreteraren att utgå från föräldrarnas bild av barnets vilja, i stället för att själv prata med barnet. Om barnet inte får uttrycka sin egen vilja finns en risk att det inte får det stöd som det både kan vilja ha och faktiskt behöver.

Genomgående i utredningarna framträder en tydlig bild: om föräldrarna inte samtyckte blev det ingen insats. Det förekom inte något fall där ett barn fick stöd trots att föräldrarna motsatte sig det. Samma mönster syns även när föräldrarna var oense. Om en förälder var positiv till en insats men den andra sa nej, var det den avvisande hållningen som avgjorde.

Tvetydlig information

I utredningarna framkommer ofta otydlig eller ofullständig information till föräldrar och barn inför beslut om samtycke. I flera utredningar beskrevs barnets behov på ett sätt som var svårt att följa, och ibland framstod resonemangen som motsägelsefulla.

Det förekom till exempel utredningar där socialsekreteraren bedömde att ingen insats behövdes, samtidigt som det i samma utredning uttrycktes oro för barnets hälsa och utveckling. Det skapar en oklar bild av hur behov bedömdes och kommunicerades.

I delar av utredningarna finns en tydlig logik: antingen bedöms ett behov finnas men föräldrarna samtycker inte, eller så bedöms inget behov finnas och därför föreslås ingen insats. Men den här tydligheten är långt ifrån genomgående. I många fall går det inte att avgöra om en utebliven insats beror på att behov saknas, eller på att föräldrarna varit tveksamma till att ta emot stöd.

Den här otydligheten väcker frågor om hur väl socialtjänsten lyckas förmedla sin bedömning till både föräldrar och barn, och därmed också om förutsättningarna för att kunna ta ställning till samtycke på ett informerat sätt.

Frivillighet framför tvång

När det gäller frivillighet visar utredningarna att samtycke inte alltid gavs helt fritt. Även om många föräldrar verkar ha samtyckt utan

större tvekan, finns det situationer där samtycket framstår som motvilligt – eller där det kan ha påverkats av olika former av press.

I vissa utredningar beskrivs hur föräldrar uttrycker en negativ inställning till socialtjänsten och till de föreslagna insatserna, men ändå samtycker. Det kan förstås som att de har ändrat uppfattning under utredningens gång, men det kan också tyda på att de känt sig pressade att tacka ja till insatserna.

I några fall framgår det tydligt att samtycket inte var frivilligt, till exempel genom att föräldrarnas möjlighet att ha barnet kvar hemma var beroende av att de gick med på vissa villkor. Samtycket handlade då inte om att de trodde att stödet skulle vara till hjälp, utan snarare om att undvika negativa konsekvenser om de sa nej.

Samtidigt är det viktigt att notera att den här typen av motvilligt samtycke var relativt ovanlig. Betydligt vanligare var att föräldrar helt enkelt inte samtyckte, trots att socialtjänsten bedömde att det fanns ett behov av stöd.

Begränsat samtycke

I praktiken var samtycke sällan heltäckande, utan ofta begränsat. Föräldrar kunde till exempel samtycka till vissa insatser men tacka nej till andra, eller säga ja till stöd för sig själva men inte för barnet – och ibland tvärtom.

Ett exempel visar hur både barnet och pappan uttrycker en vilja att få stöd. Pappan samtycker dock inte till behandling av sin alkoholproblematik, trots att det är när han dricker som han blir våldsam. Det illustrerar hur samtycke kan vara selektivt och kopplat till vissa typer av stöd, men inte andra.

I flera fall syns hur problem som identifierats under utredningen omformuleras i samband med vilka insatser föräldrar samtycker till. Om det till exempel finns tecken på våld, men föräldrarna inte själva ser det som ett problem, riktas insatserna i stället mot mer allmänt accepterade områden, som gränssättning eller konflikthantering.

Det är också vanligt att föräldrar samtycker till stöd för barnet, men inte till stöd för sig själva. I sådana situationer framstår det ofta som att föräldrarna ser problemet som något som ligger hos barnet, snarare än i samspelet mellan barn och förälder.

När stödinsatser begränsas på det här sättet finns en risk att viktiga delar av barnets situation inte blir adresserade. Om föräldrar avstår från stöd som handlar om deras eget föräldraskap, kan barnet gå miste om förändringar i vardagen som hade kunnat göra stor skillnad.

Avslutande reflektioner

Sammantaget visar detta att de krav som vanligtvis används för att avgöra om ett samtycke är giltigt i första hand är utformade för situationer där en person fattar beslut för sin egen del. De är däremot inte fullt ut anpassade till situationer där någon samtycker för någon annans räkning, som i den sociala barnvården.

I sådana situationer kan det finnas behov av att i högre grad stärka barnets egen röst och att socialtjänsten tar en mer aktiv roll i relation till föräldrarna. Att utgå från att föräldrar alltid agerar i barnets bästa intresse kan vara problematiskt – särskilt i ärenden där det finns misstankar om våld.

Samtidigt är det viktigt att betona att ett uteblivet samtycke inte nödvändigtvis innebär ovilja att hjälpa barnet, utan kan bero på en rad olika omständigheter som påverkar beslutsprocessen. Oavsett bakomliggande skäl framstår det som centralt att kommunikationen mellan socialtjänst och familj ges tillräckligt utrymme för information och relationsbyggande.

Avslutningsvis pekar resultaten också på behovet av ökad transparens i barnvårdsutredningar. Det behöver tydligare framgå hur samtycke har efterfrågats och dokumenterats, samt vilka som har kommit till tals och vad de har uttryckt. En mer strukturerad dokumentation av dessa processer kan bidra till ökad tydlighet och stärkt rättssäkerhet.

Lästips

Heimer, M., & Forsgren, N. (2025). *Barn som rättighetsbärare i öppenvårdsinsatser*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Persdotter, M. & Anderson, M. (2020). *SAVE – Support and protection Against Violence, on Equal terms for all children*. Forskningsprogram om barnavårdsutredningar och våld i familjer. <https://kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1527256/FULLTEXT01.pdf>

Sandelin, L., & Petersen, A. C. (2026). Consent in child welfare investigation reports of suspected child abuse. *The British Journal of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcag016>

Anna Petersén

Jag är lektor i socialt arbete vid Örebro universitet. Min forskning har kretsat kring yrkesutövning inom socialtjänsten, särskilt inom den sociala barnvården, samt de organisatoriska och professionella villkor som omgärdar denna verksamhet. Jag forskar bland annat om socialtjänstens utredande arbete med barn och unga utsatta för kommersiell sexuell exploatering.

Kommersiell sexuell exploatering av barn i Europa – risker, ansvar och skydd

Kommersiell sexuell exploatering av barn innefattar situationer där en vuxen, eller ibland andra unga, tvingar, manipulerar eller lurar ett barn att delta i sexuella handlingar i utbyte mot något som barnet behöver eller värdesätter. Det kan till exempel vara pengar, presenter, mat, boende, skydd eller känslan av att höra till. I vissa fall är det någon annan än barnet som får vinningen av exploateringen.

Europarådets Istanbulkonvention beskriver sexuell exploatering av barn som en form av könsbaserat våld, som bottnar i ojämlika maktrelationer, tvång och strukturella orättvisor. Även om flickor ofta lyfts fram i dessa sammanhang är perspektivet relevant även för pojkar. Den maktobalans som finns mellan barn och vuxna gör det möjligt för förövare att utnyttja barns sårbarhet och ouppfyllda behov.

Det uppskattas att ett av fem barn i Europa har utsatts för sexuella övergrepp, inklusive sexuell exploatering. De flesta europeiska länder har skrivit under Lanzarotekonventionen, som utgör ett gemensamt ramverk för hur stater ska agera för skydda barn mot sexuell exploatering. Konventionen kräver att stater förebygger och bekämpar sexuell exploatering av barn, skyddar barns rättigheter som brottsoffer och stärker nationellt och internationellt samarbete.

Myndigheter som arbetar med att skydda barn ska enligt konventionen ha tillräcklig kunskap om sexuell exploatering för att kunna identifiera risker och vidta rätt åtgärder. Stödet ska vara

barncentrerat och ta hänsyn till både barnets omedelbara säkerhet och behov av långsiktig fysisk och psykisk återhämtning. Barnets egna åsikter och bästa ska stå i fokus. Arbetet ska också beakta genus och tydligt ta avstånd från allt som kan uppfattas som skuldbeläggande av barnet. Ansvaret för exploateringen ska alltid placeras hos förövaren.

För att kunna förebygga och upptäcka sexuell exploatering behöver yrkesverksamma förstå vad som gör barn sårbara för detta. Forskning visar att utsattheten är särskilt hög bland barn som tidigare utsatts för våld, övergrepp eller försummelse, lever i fattigdom, med föräldrar som har missbruksproblem eller psykisk ohälsa, har otrygga boendeförhållanden. Även faktorer, som låg självkänsla, psykisk ohälsa, utsatthet bland jämnåriga, substansbruk och tidig sexuell debut bidrar till att öka sårbarheten.

Samtidigt visar forskning att många av dessa faktorer kan vara konsekvenser av exploatering, inte bara orsaker. Det innebär att sexuell exploatering i sig kan öka risken för fortsatt utsatthet. Vissa barn beskriver också att exploateringen ger dem något de saknar, till exempel att deras grundläggande behov tillgodoses, att de kan hantera psykisk stress eller uppleva en känsla av kontroll.

Denna text bygger på en litteraturstudie som jag genomförde tillsammans med kollegor. Den syftar till att beskriva hur risk för sexuell exploatering av barn förstås och hanteras inom europeiska barnskydds- och välfärdssystem, samt hur dessa sätt att arbeta förhåller sig till ojämlikhet och maktrelationer. Majoriteten av undersökta studier är genomförda i Storbritannien, men även Ungern, Irland och Spanien är representerade.

Hur risk för sexuell exploatering av barn förstås

Barns och ungas val och handlingar

Barns och ungas val beskrivs ofta av professionella som en central källa till risk. Socialarbetare och andra yrkesverksamma framställer ibland sexuell exploatering som något unga själva "går in i" genom att försätta sig i situationer där risken för exploatering ökar. Detta blir

särskilt tydligt när exploateringen förknippas med ett utbyte mot pengar, bekräftelse, tillhörighet eller skydd.

Föreställningar om val kan få motstridiga effekter. Å ena sidan kan det öka oron hos socialarbetare eftersom exploateringen ses som svårare att bryta då den unga frivilligt gör det. Å andra sidan kan det också minska oron, eftersom exploateringen då tolkas som mer frivillig och därmed inte lika skadlig för barnet. Studier visar också att yrkesverksamma ibland beskriver att unga inte förstår att de utsätts för exploatering, vilket också kan försvåra insatser.

Hur stort ansvar som tillskrivs den unga är dessutom åldersberoende. Yngre tonåringar ses oftare som mindre ansvariga för sin situation, medan äldre tonåringar oftare ses som personer som själva fattar beslut om att aktivt delta i exploateringen.

Samtidigt lyfter forskningen fram tydliga könade tolkningar. Exploatering av flickor beskrivs i många fall som ett slags ”livsstilsval”, vilket kan leda till att de ses som självförvållat utsatta. I flera studier framkommer en spänning i hur flickors handlingar förstås: de kan beskrivas som helt utan val, vilket minskar skuldbeläggande, och samtidigt som ansvariga för beslut som antas ha lett till exploatering. Sammantaget visar forskningen att barns och ungas handlingar förstås av professionella i relation till ålder och kön, och att dessa tolkningar har stor betydelse för hur risk för sexuell exploatering också förstås i praktiken.

Stereotyper och normer om sårbarhet

Barn och unga i vissa sociala positioner beskrivs ibland som särskilt sårbara. Det gäller till exempel unga som är placerade i samhällsvård, har intellektuell funktionsnedsättning, tillhör etniska minoriteter, lever med osäker migrationsstatus eller bor i socioekonomiskt utsatta områden. Dessa unga framstår återkommande som ”typiska riskgrupper” i både forskning och professionellas förståelse. Dessa konstruktioner av risk präglas i hög grad av normativa föreställningar om kön, etnicitet och funktionsförmåga.

Samtidigt visar forskningen att pojkar i stor utsträckning osynliggörs, trots att även de utsätts för sexuell exploatering. Detta innebär att vissa barns utsatthet riskerar att förbises, medan andra blir föremål för intensiv övervakning. För svarta flickor och flickor med migrationsbakgrund betraktas som äldre än de är eller sexualiseras, vilket kan leda till att deras utsatthet inte erkänns eller tas på allvar. På liknande sätt kan barn med intellektuell funktionsnedsättning eller osäker migrationsstatus hamna utanför skyddssystemen, eftersom de inte anses som trovärdiga eller förstår av vad de varit utsatta för.

Barn och unga som är involverade i kriminella aktiviteter utgör ytterligare en grupp unga där risk för sexuell exploatering ofta hamnar i skymundan. I dessa fall tenderar professionella att fokusera på brottsligheten, medan utsatthet för exploatering tonas ner. I stället för att förstås som samverkande eller parallella risker används kriminella handlingar ofta som ett argument för att minska betydelsen av sexuell exploatering.

Miljömässiga och strukturella sammanhang

Risk kopplas ofta till vardagliga miljöer och aktiviteter i ungas liv. Användning av sociala medier, att vistas på stränder eller i stadskärnor, gå på fester eller hänga på snabbmatsrestauranger beskrivs återkommande som riskfyllda situationer. Även miljöer som vanligtvis förknippas med trygghet, att vara hemma eller umgås med vänner, kan framställas som potentiella platser för exploatering, särskilt om unga saknar vuxennärvaro, stödjande relationer eller kunskap om risker. Denna riskinramning speglar delvis verkligheten: förövare söker ofta upp barn och unga där de naturligt befinner sig, både online och offline. Samtidigt pekar forskningen på en problematik i att vardagliga och normala aktiviteter kategoriseras som riskfyllda i sig. När detta sker förskjuts förståelsen av risk från exploaterande handlingar och farliga strukturer, till barns och ungas eget beteende. Risk framstår då som något unga själva skapar genom sitt sätt att leva, snarare än som något som möjliggörs av förövare och osäkra miljöer.

Risk beskrivs också som något som växer fram i sociala och familjära sammanhang, till exempel genom kamratrelationer, digitala miljöer som ger förövare bred tillgång till unga, samt bristande föräldrakunskap om risker på nätet. Flera studier pekar dessutom på strukturella sårbarheter, såsom fattigdom, otrygga boendeförhållanden, instabila familjerelationer, och uppväxt i områden präglade av kriminalitet eller drogproblematik, som viktiga vägar in i sexuell exploatering. Trots detta hamnar dessa strukturella faktorer ofta i bakgrunden. Även om socioekonomiska villkor och ojämlikhet ibland omnämns, integreras de sällan systematiskt i riskbedömningar. Resultatet blir att de bredare samhällsliga sammanhang som skapar sårbarhet erkänns i ord men inte i praktik, vilket riskerar att individualisera problemet och osynliggöra de villkor som möjliggör exploatering.

Begränsad synlighet av förövare

I forskningen om barnskydds- och välfärdssystemens arbete framträder förövare till sexuell exploatering endast i begränsad omfattning. När de över huvud taget omnämns sker det främst i beskrivningar av hur de manipulerar, kontrollerar eller tvingar barn och unga, eller hur de strategiskt söker upp unga personer i utsatta situationer för att kunna utnyttja dem. Istället är det föreställningar om att unga gör aktiva val som tenderar att dominera riskbedömningar, vilket kan minska uppmärksamheten på exploaterande maktrelationer och vuxnas ansvar.

Risk för sexuell exploatering konstrueras också i relation till normer om ålderskillnader i intima relationer. Stora ålderskillnader mellan en ung person och en äldre partner beskrivs genomgående som en tydlig riskmarkör. Detta bidrar till att exploatering främst förstås som något som sker i relationer mellan unga och betydligt äldre personer. Samtidigt får relationer mellan jämnåriga betydligt mindre uppmärksamhet, vilket innebär att exploatering mellan unga i stor utsträckning förblir osynlig.

Barnskydds- och välfärdstjänsternas respons

Utbildning och ökad medvetenhet

Forskningen lyfter utbildning om risker, digital säkerhet och sexualitet som en viktig strategi för att förebygga sexuell exploatering av barn. Insatser riktas till unga, riskgrupper och föräldrar. Samtidigt är det svårt att öka medvetenheten, då många unga inte kopplar vissa beteenden till exploatering utan ser dem som normala. Utbildning präglas ofta av könsstereotyper: flickor får råd om att undvika risker, medan pojkars roller uppmärksammas mindre. Detta kan lägga ansvar på flickor och osynliggöra andra utsattheter. Det finns också brister i tillgång till kunskap, särskilt för unga med funktionsnedsättning. Utbildning används även för att stödja utsatta unga genom att hjälpa dem förstå sina erfarenheter. Föräldrar värdesätter information om exempelvis grooming och digitala risker. Sammantaget är utbildning central, men ojämnt utformad och fördelad.

Kontroll, övervakning och omsorg

Skyddsarbetet mot sexuell exploatering framträder som starkt kopplat till ökad kontroll och övervakning av barn och unga. Skyddsåtgärder tog ofta formen av begränsningar i rörelsefrihet, regler kring internetanvändning, mobiltelefoner och pengar, samt beslut om omplacering till nya boenden eller vårdformer. Flera studier varnar för att försök att kontrollera unga i risk kan få oönskade effekter. När barnskyddets metoder liknar förövarnas beteenden, till exempel genom kontroll, begränsning och brist på inflytande, finns en risk att de underliggande orsakerna till utsatthet inte adresseras och i vissa fall till och med förstärks. Strikta regler, brist på tillhörighet och avsaknad av stödjande relationer har av unga själva kopplats till rymningar, vilket i sin tur kan öka risken för exploatering. Forskningen visar också att brist på pengar och materiella resurser kan göra unga mer mottagliga för exploaterande relationer där sådana behov tillgodoses. Samtidigt framkommer att kontroll inte alltid upplevs som bestraffande. När begränsningar är proportionerliga och införda inom ramen för trygga, omsorgsfulla och tillitsfulla relationer

kan de i vissa fall upplevas som skyddande snarare än straffande. Avgörande tycks vara hur åtgärderna genomförs och om de kombineras med förståelse, delaktighet och stöd.

Placeringar utanför hemmiljön, ofta på annan ort och bort från befintliga sociala nätverk, beskrivs också som ett vanligt skyddsverktyg. Målet är att bryta kontakt med exploaterande miljöer och relationer. Flera studier pekar dock på strukturella problem med denna strategi. Det råder ofta brist på lämpliga placeringalternativ och vissa boenden är lokaliserade i områden med hög socioekonomisk utsatthet, där risken för sexuell exploatering redan är förhöjd. Forskning visar dessutom att förövare i vissa fall känner till var institutionsboenden är belägna och aktivt söker upp unga där. Detta undergräver skyddsintentionen med placeringarna och pekar på systemiska brister i hur boenden planeras och lokaliseras. Koncentrationen av privata HVB-hem och institutionsplaceringar i mer utsatta områden förklaras delvis av lägre boendekostnader och motstånd från mer resursstarka lokalsamhällen mot att etablera barnboenden.

Systemiska och organisatoriska hinder för tillräckliga insatser

Studier visar att både brister i policyutveckling och svårigheter att implementera befintliga riktlinjer kan begränsa möjligheterna att ge ett samordnat och effektivt stöd. I vissa sammanhang saknas också specifika policyer för sexuell exploatering av barn, vilket kan försvåra samordningen av insatser. Trots policyförändringar kvarstår ofta etablerade arbetssätt, där riskbedömningar används parallellt med professionellt omdöme. I vissa länder saknas specifika policyer om sexuell exploatering av barn, vilket försvårar samordning av insatser. Policyer riskerar därmed att bli symboliska om de inte förankras lokalt. Resursbrist är ett återkommande problem och leder till att insatser blir reaktiva snarare än förebyggande. Brist på data försvårar också uppföljning och utveckling. Samverkan är viktig men bristfällig, bland annat på grund av olika perspektiv och svårigheter att dela information. Unga som både begår brott och utsätts för exploatering riskerar att mötas av straff snarare än stöd. Vissa grupper, som barn med funktionsnedsättning eller osäker migrationsstatus, får

ofta mindre stöd. Sammantaget visar forskningen på bristande individanpassning och risk för att utsatta unga inte får tillräckligt skydd.

Brist på insatser riktade mot förövare

Ett tydligt resultat i den granskade forskningen är att insatser riktade mot förövare av sexuell exploatering i stort sett saknas inom barnskydds- och välfärdssystemen. I de få fall där förövare uppmärksammas sker det oftast utanför barnskyddet och överläts till rättsväsendet. Flera studier visar att både unga och yrkesverksamma efterfrågar tydligare och mer konsekventa åtgärder mot förövare. Samtidigt beskrivs hur lagföring ofta upplevs som otillräcklig och hur arbetet i hög grad fokuserar på de barn och unga som utsatts. Några studier pekar också på att socialarbetare upplever en form av överdriven kulturell försiktighet eller hänsyn till förövare, vilket i praktiken anses försvåra effektiva ingripanden.

Avslutande reflektion

Samttaget pekar resultaten på att system som är avsedda att skydda barn riskerar att reproducera och förstärka ojämlikhet, snarare än att utmana den. Genom normer kring kön, etnicitet, funktion och sexualitet skapas hierarkier av sårbarhet där vissa barns utsatthet anses mer legitim och skyddsvärd än andras.

Resultaten visar att skyddsinsatser mot sexuell exploatering ofta tar form som kontroll- och övervakningsåtgärder, såsom begränsad rörelsefrihet, restriktioner kring internet och mobiltelefoner samt institutionsplaceringar. Dessa motiveras som skydd, men riskerar samtidigt att återskapa kontroll och isolering – förhållanden som liknar dem i exploateringen. Här framträder en tydlig spänning mellan omsorg och kontroll. Åtgärder kan bli kontraproduktiva om de inte kombineras med stödjande relationer, trygghet och delaktighet. Samtidigt kan kontroll upplevas som skyddande om den sker i ett förtroendefullt sammanhang. Problemet uppstår när kontroll blir det dominerande verktyget, ofta till följd av resursbrist. Trots en policyförskjutning mot barncentrering kvarstår ett individualiserande fokus där barnet ses som både problem- och

lösningssbärare. Ett mer sammanhangscentrerat perspektiv behövs, där förövare, miljöer och strukturella villkor inkluderas i analysen. Forskningen visar också att förövare ges begränsad uppmärksamhet. Fokus ligger främst på barns beteenden, medan insatser för att identifiera och stoppa exploatörer är mindre utvecklade. Detta skapar en obalans där barn regleras, medan förövare ofta förblir osynliga. Ett alternativt perspektiv innebär att se barns handlingar som reaktioner på utsatta livsvillkor, snarare än som problem i sig. Ansvar flyttas då från individen till förövare, institutioner och samhällsliga strukturer. Ett ökat fokus på förövare och kontext kan bidra till mer effektiva och rättvisa insatser.

Lästips

ChildX, 1000 Möjligheter, MÄN, Novahuset, Storasyster, & Tjezonen. (2024). *Rätt stöd i rätt tid: Så skapar vi ett fungerande stödsystem för barn och unga som utsatts för sexuellt våld.*

<https://childx.se/wp-content/uploads/2025/04/Rapport-Ratt-stod-i-ratt-tid.pdf>

Ombudsmannen mot kommersiell sexuell exploatering av barn (OKSE). (2022). *Alla tittade men ingen såg.* <https://childx.se/wp-content/uploads/2025/04/OKSE-Rapport-A5-webb.pdf>

Martina Vikander

Jag är socionom, forskare och adjunkt i socialt arbete vid Örebro universitet. Jag forskar om kvinnors och barns utsatthet för mäns våld i olika kontexter – både inom och utanför familjen – deras livsvillkor och tillgång till stöd och skydd.

Skyddsinsatsers betydelse för våldsutsatta kvinnors livskvalitet

Runt om i landet – på gator, torg, bussar och utanför myndigheter – har ibland tomma skor ställts upp på rad. De verkar som en protest mot mäns våld mot kvinnor och en påminnelse om alla de kvinnor och barn som tvingats lämna sina hem och leva gömda. Bakom dessa skor finns liv som snabbt har förändrats och där samhället har gått in för att ge skydd mot fortsatt våld. Men hur detta skydd utformas får avgörande konsekvenser för deras fortsatta liv.

Kristina som varit utsatt för våld av sin tidigare partner och som lever gömd beskriver den dubbla verklighet som många av dessa kvinnor och barn lever i – där skyddet kan innebära säkerhet men samtidigt en tillvaro där deras handlingsutrymme, synlighet och delaktighet begränsas.

hur jag än vrider och vänder på det så kommer det att bli en jobbig situation för mig. Där man helt enkelt får säga att ”nej jag är- jag finns inte”, av olika anledningar. Går det att lösa på ett annat sätt?” Och så är det ju liksom med allt. I skolan, att inte ha tillgång till Tempus som alla andra har, man blir bortglömd av lärarna för att man inte finns i systemen. Barnen kan inte ta hem vänner... Och vi måste tänka på vart vi befinner oss och under vilka tider och bara det här liksom att jag är sjukskriven det är inte för att jag inte vill jobba det är för att jag fortfarande är påverkad av vad han har utsatt mig för. Så liksom att vara skyddad är ju ett heltidsjobb.

Att skyddas från våld ska inte behöva reduceras till att överleva, utan det behöver också finnas möjlighet att leva ett liv som känns som ens eget.

Ett system byggt för att skydda men där verkligheten är betydligt mer komplex

I Sverige har socialtjänsten och polisen ett huvudansvar för att förebygga våld och skydda utsatta kvinnor. De bör, enligt Istanbulkonventionen, göra riskbedömningar som sedan kan ligga till grund för att avgöra vilka insatser som behövs för att minska risken för fortsatt utsatthet. Tanken är att ju högre risk, desto mer omfattande skydd behövs.

Samtidigt visar forskning att skyddet inte alltid fungerar som det är tänkt och kvinnor bär ofta ett stort ansvar för sin och barnens säkerhet. Till exempel brukar kontaktförbud användas gentemot de förövare som inte är särskilt mottagliga för det. Dessutom kan vissa beslut ändå tillåta kontakt i frågor som rör gemensamma barn. Samtidigt kan insatser som polisens ingripanden eller flytt till skyddat boende både hjälpa och skapa nya svårigheter.

Det finns därmed stora utmaningar i att både skydda kvinnor och barn från fortsatt utsatthet och samtidigt ge dem möjlighet att återhämta sig och leva ett gott liv. För att förbättra skyddet behövs kunskap om hur kvinnor själva upplever de insatser de får. Tidigare studier har ofta undersökt enskilda åtgärder, men i vår studie vill vi istället förstå helheten – hur olika typer av skyddsinsatser tillsammans påverkar kvinnors livskvalitet.

Kvinnor som lever med en hög risk för fortsatt eller allvarligt våld efter en separation står ofta inför stora utmaningar som påverkar deras livskvalitet på djupet. Forskning pekar på att flera påfrestningar samtidigt – som upprepat våld, oro och olika insatser – kan förstärka varandra och göra situationen ännu svårare. Därför behövs ett helhetsperspektiv där både våldets konsekvenser och insatsernas effekter förstås i relation till varandra.

I den här studien² undersökte jag tillsammans med mina kollegor Åsa Källström, Anna-Karin Larsson och Susanne Strand hur kvinnor själva värdesätter olika former av skyddsinsatser. Genom att ta del av kvinnors berättelser vill vi fördjupa förståelsen för hur dessa insatser påverkar livskvaliteten och därigenom bidra till att utveckla mer träffsäkra insatser som möjliggör en ökad livskvalitet.

Vad menas med livskvalitet?

Studien utgår från ett livskvalitetsperspektiv för att förstå hur kvinnor upplever olika former av stöd och skyddsåtgärder.

Världshälsoorganisationen (WHO) beskriver livskvalitet som människors egen uppfattning av sin livssituation, utifrån sin kultur, sina värderingar, mål och förväntningar. Det handlar alltså inte bara om objektiva livsvillkor, utan om hur livet känns och upplevs. Livskvalitet omfattar flera delar, såsom fysisk och psykisk hälsa, självständighet, sociala relationer, livsmiljö och personliga värderingar.

Samtidigt visar forskning att livskvalitet kan förstås på olika sätt. Vissa betonar människors egna upplevelser av välbefinnande – hur de känner inför sina liv, sina relationer och sin livssituation. Andra fokuserar mer på hälsorelaterad livskvalitet, där fysisk, psykisk och social funktion samt möjligheten att leva ett självständigt och meningsfullt liv står i centrum. Dessa perspektiv överlappar ofta och belyser olika delar av vad det innebär att ha ett gott liv.

I den här studien använde vi livskvalitet som ett övergripande ramverk. Samtidigt utgår vi från kvinnornas egna berättelser för att förstå vilka aspekter av livskvalitet som är mest betydelsefulla i deras situation. Genom intervjuer med kvinnor som lever med hög risk för allvarligt våld efter en separation ville vi med den här studien bidra till en fördjupad förståelse för hur olika skyddsinsatser påverkar olika aspekter av deras livskvalitet.

² Källström, Å., Larsson, A-K., Vikander, M. & Strand, S. (2026). The impact of risk management interventions on quality of life – perspectives of women at high risk of severe post-separation violence. *Journal of Gender-Based Violence*.

Insatser som ska minska risken för våld

När vi pratar om skyddsinsatser är det viktigt att poängtera att vi skiljer dem från stödinsatser. Skyddsinsatser handlar om att minska risken för våld till skillnad från stödinsatser som kan handla om att få hjälp med att bearbeta sina erfarenheter eller praktiskt stöd för att få sin vardag att gå ihop. I den här studien fokuserar vi dock endast på skyddsinsatserna. Kvinnorna som delade sina berättelser i den här studien beskrev fem typer av skyddsinsatser som de fått av eller med hjälp av socialtjänst eller polis: skyddat boende, skyddade personuppgifter, säkerhetsplanering, kontaktförbud samt att förövaren frihetsberövas. Genom kvinnornas berättelser blir det tydligt att dessa insatser påverkar deras livskvalitet på flera olika sätt – både positivt och negativt.

När säkerheten äntligen finns där

För många av kvinnorna börjar förändringen med något så konkret som fysisk säkerhet. Att få komma till ett skyddat boende, få skyddade personuppgifter eller ett kontaktförbud kunde innebära att förövaren inte längre kunde nå dem. För några var det en avgörande vändpunkt – i vissa fall något de själva beskrev som livräddande.

Flera beskrev hur kroppen lugnade sig allt eftersom tiden gick. Oron minskade, och de kunde för första gången på länge känna någon form av kontroll. Den fysiska tryggheten blev en grund – något som gjorde det möjligt att börja må bättre.

Skyddsåtgärderna kunde också innebära en ny form av frihet. För många kvinnor blev det skyddade boendet en plats där de mötte andra människor som visade förståelse och omtanke. I en annars kaotisk situation kunde det skapa en känsla av något nästan normalt.

Tillsammans med personal på skyddade boenden eller inom socialtjänst gjorde de säkerhetsplaner. Det handlade om att lära sig se risker i vardagen och hitta sätt att undvika dem. Genom säkerhetsplaneringen kunde det kännas möjligt att ta sig ut, röra sig i vardagen och delta i aktiviteter – även om det ofta skedde med försiktighet.

I de fall där förövaren var frihetsberövad beskrev flera kvinnor en tillfällig känsla av handlingsfrihet. De kunde fatta egna beslut om sitt liv, till exempel om var de skulle bo eller hur de ville tillbringa tid med sina barn.

En tillfällig och villkorad trygghet

Tryggheten och säkerheten kändes dock sällan som något självklart eller bestående. Det var inte alltid enkelt att få tillgång till skydd. Några kvinnor berättade att de rekommenderas att vänta med att ansöka om kontaktförbud för att inte riskera att anklagas för umgängessabotage vid vårdnadsförhandlingar eller för att inte påverka en pågående polisutredning. Det innebar svåra val – mellan den egna säkerheten och känslan av krav från myndigheter.

Samtidigt var tryggheten ofta knuten till en plats eller en insats. Så länge kvinnan befann sig i det skyddade boendet fanns ett skydd – men vad skulle hända efteråt? När en åtgärd upphörde kom ofta oron tillbaka.

Åtgärder riktade mot förövaren såsom frihetsberövande väckte blandade känslor. När han var frihetsberövad kunde det ge ett andrum, en tillfällig lättnad. Samtidigt väckte det en annan oro: när kommer han släppas och vad händer när han släpps? För vissa fanns en rädsla för att situationen då skulle bli ännu värre – att ilskan eller viljan till hämnd skulle öka. Skyddet kändes därför ibland osäkert, trots att det fanns på plats.

Många beskrev en ständig vaksamhet, en känsla av att aldrig riktigt kunna slappna av. Samtidigt som säkerhetssamtalen kunde göra skillnad genom att de fick konkret information om hur de kunde skydda sig själva och sina barn. Det kunde också generera en känsla av att det fanns hjälp att få, att de inte var helt ensamma. Men i många berättelser återkom beskrivningar av en annan känsla: att ansvaret i slutändan låg på dem själva. De behövde vara vaksamma, planera och anpassa sig. Skyddet var där, men kändes inte alltid tillräckligt och

tanken på att förövaren skulle kunna hitta dem var ett bakgrundsbrus i vardagen.

Trots att den fysiska tryggheten ökade beskrev många kvinnor att skyddet samtidigt förde med sig nya påfrestningar. Isolering, ständig vaksamhet och en känsla av att vara instängd blev en ny vardag för vissa. En kvinna uttryckte att hon hade förväntat sig att skyddsåtgärderna skulle ge ett betydligt starkare skydd än vad de faktiskt gjorde. I praktiken upplevdes det i vissa fall som begränsade – och något som skapade nya problem. Skydden var något som aktivt behövde upprätthållas, snarare än något de fullt ut kunde luta sig mot.

Tryggheten och säkerheten fanns där, men den var villkorad – och friheten, som först verkade möjlig, visade sig vara begränsad.

Kostnaden kvinnorna betalar

Samtidigt kom denna trygghet och frihet med ett högt pris. Att flytta till skyddat boende innebar inte bara att lämna en farlig situation – det innebar också att lämna sitt hem, sina relationer och sitt tidigare liv. Flera kvinnor beskrev hur vistelsen i skyddat boende kunde kännas isolerande. Rörelsefriheten var begränsad, och vardagen präglades av regler och försiktighet. De levde under restriktioner som påverkade både deras sociala liv och psykiska hälsa.

Skyddad identitet och säkerhetsplanering innebar att livet behövde anpassas i detalj. Kontakter med skola, myndigheter och digitala system krävde ständig eftertanke. Flera kvinnor beskrev hur de behövde vara vaksamma hela tiden – som om livet i skydd blev ett slags heltidsarbete. Denna ständiga anpassning skapade en känsla av att inte fullt ut kunna delta i samhället, trots att skyddet var tänkt att möjliggöra just det.

Mitt i dessa begränsningar framträder betydelsen av stödjande relationer. När professionella visade förståelse och lyckades anpassa insatserna efter kvinnornas behov kunde det skapa en känsla av trygghet och ökat handlingsutrymme. Det var i dessa möten som

skyddet ibland kunde upplevas som mer än en praktisk lösning – det kunde också bidra till en förbättrad livskvalitet.

Avslutande reflektioner

Utifrån ett livskvalitetsperspektiv – där fokus ligger på hur kvinnor själva upplever sitt liv, sin trygghet och sina möjligheter – visar studien att skyddsinsatser som skyddat boende, skyddade personuppgifter, säkerhetsplanering, kontaktförbud och frihetsberövande av förövaren kan göra stor skillnad. Framför allt bidrar de till ökad fysisk säkerhet och trygghet, vilket är en grundläggande förutsättning för livskvalitet. När hotet om våld minskar beskriver kvinnorna också ett förbättrat psykiskt mående, med mindre oro och en större känsla av kontroll över sin situation.

Samtidigt framträder en mer komplex bild. Livskvalitet handlar, som WHO beskriver, inte bara om säkerhet utan också om självständighet, relationer och möjligheten att leva ett meningsfullt liv. Här visar kvinnornas berättelser att skyddet ofta innebär betydande begränsningar. Att lämna sitt hem, bryta sociala kontakter och leva med begränsningar påverkar både den sociala och psykiska livskvaliteten. För vissa blir vardagen präglad av ensamhet, anpassning och en känsla av att inte fullt ut kunna delta i samhället.

Det blir tydligt att livskvalitetens olika delar hänger ihop, men också kan stå i konflikt med varandra. Kvinnorna beskriver en svår balans mellan trygghet och frihet: att vara skyddad kan innebära att andra viktiga delar av livet begränsas, medan större frihet kan innebära en ökad risk för våld. Inget av alternativen upplevs som ett helt "gott liv". Så vad kan vara viktigt att beakta för professionella?

Se hela livskvaliteten – inte bara säkerheten. Skydd mot våld är självklart avgörande, men livskvalitet handlar också om psykiskt välbefinnande, relationer och självständighet. Insatser behöver utformas så att de stärker flera delar av kvinnors liv samtidigt.

Minska bördan på kvinnan. Många kvinnor bär ett stort ansvar för sin egen säkerhet genom ständig anpassning och vaksamhet.

Professionella behöver arbeta för att minska denna belastning och skapa mer hållbara och långsiktiga lösningar.

Utgå från kvinnans egen upplevelse av vad som är ett "gott liv".

Livskvalitet definieras av individen själv. Insatser blir mer träffsäkra när de anpassas efter kvinnors egna behov, prioriteringar och livssituation – inte enbart utifrån standardiserade lösningar.

Lästips:

Arnell, L., Vikander, M., & Strand, S. (2024). Skyddade boenden – Idéburna organisationers betydelse. *Social-medicinsk tidskrift*, 100(6), 800–809. <https://doi.org/10.62607/smt.v100i6.21385> Skoog-Waller, S. (2021). *Utan mig är du helt ensam – kvinnors levda erfarenheter av omgivningens och samhällets ensamgörande i spåren av mäns våld och eftervåld*. Högskolan Gävle.

Vikander, M., Larsson, A.-K. & Källström, Å. (2024). Managing post-separation violence: mothers' strategies and the challenges of receiving societal protection. *Nordic Social Work Research*, 14(3), 360–373. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2023.2285988>

Sara Thunberg

Jag är docent i socialt arbete på Örebro universitet. Jag forskar om olika former av brottsutsatthet i olika kontexter. Det kan till exempel handla om barns erfarenheter av våld och kvinnors utsatthet för digitalt våld.

Barn på skyddat boende – Vad behöver professionella tänka på?

Enligt Socialstyrelsens senaste kartläggning av skyddade boenden bodde under 2023 nästan 7000 vuxna och drygt 4000 barn på skyddade boenden i Sverige. Varje år tvingas flera tusen kvinnor och barn i Sverige att fly sina hem på grund av våld från en närstående. Exakt hur flyktvägen ser ut skiljer sig åt, men påverkas av hur akut situationen är. I vissa fall kan flykten planeras i viss utsträckning så de kan få med sig de viktigaste tillhörigheterna. I andra fall behöver flykten ske omedelbart med enbart kläderna de har på sig. För många mödrar och barn är första anhalten på flykten en väns eller familjemedlems hem. Därifrån tar de sedan kontakt med socialtjänsten och polisen för att komma till ett skyddat boende.

I denna text kommer jag att presentera processen mödrar och barn kan gå igenom när de kommer till ett skyddat boende samt tiden efter de har lämnat det skyddade boendet, främst från barnens perspektiv. Texten bygger på min och kollegors forskning³ kring barns upplevelser av att bo på skyddat boende och riktar sig främst till professionella inom skyddat boende och socialtjänsten. Texten avslutas sedan med några punkter som kan vara viktiga för professionella att ha med sig i mötet med barnen.

³ Forskningen är bedriven inom projektet Artikel 19 - Vad en vistelse på skyddat boende betyder för våldsutsatta barn. Ni kan hitta mer information om projektet här: <https://www.oru.se/forskning/forskningsprojekt/fp/?rdb=p2143>

Ankomsten och det första dygnet på det skyddade boendet

Redan innan ankomsten till boendet har en uppbrotsprocess påbörjats. Flytten till ett skyddat boende är inte som vilken flytt som helst, utan det handlar om en flykt. Som professionell behöver man ta hänsyn till det handlar om just en flykt för att förstå den första tiden på boendet och vad det är mödrarna och barnen behöver.

När det gäller just den första tiden på boendet, det vill säga ankomsten och det första dygnet, finns det tre centrala aspekter som framkommer i berättelserna vi tagit del av. Dessa handlar om den nya miljön i boendet, trauma och rädsla samt vikten av att professionella börjar bygga en förtroendefull relation till barnen och mödrarna.

När det gäller boendet som ny miljö så handlar det om att det skyddade boendet är en säker plats som skapar trygghet. Det finns dock vissa svårigheter. Det handlar om att få komma till ro på boendet och få komma i ordning. Bor man på ett skyddat boende där det även finns andra kvinnor och barn så kan det handla om att hitta ett sätt att förhålla sig till varandra. För de som inte fått med sig några ägodelar så handlar det om att identifiera vad som saknas och hur dessa ska kunna ersättas. Framför allt handlar det första dygnet om att få börja landa i att de får landa i att de lämnat hemmet, börja ta in erfarenheterna av våldet de varit med om och även ovissheten som finns inför framtiden.

Under det första dygnet då mamman och barnen börjar förstå vad det är som har hänt tenderar även de första reaktionerna att komma. För de yngre barnen kan det exempelvis handla om tecken på att barnen backar i sin utveckling. Detta kan komma till uttryck genom att barnen börjar använda blöjor och napp igen. Andra reaktioner kan vara konstant bevakning av sin mamma. Om mamman inte är nära finns en risk att barnen reagerar med panik och oro för att hon har försvunnit för dem.

Det är även viktigt att börja bygga förtroendefulla relationer. Det första dygnet kan detta göras genom att personal visar att de fysiskt finns tillhands för att till exempel kunna hjälpa till med praktiska saker. På det här sättet läggs en grund för det fortsatta

relationsbyggandet mellan barnen, mödrarna, personalen och de övriga personerna på det skyddade boendet. Relationsbyggandet är centralt för både barnen och mödrarna. Rent praktiskt kan det ske genom att personen som har hand om barnen under stödsamtal tar med sig barnen och visar var deras mamma sitter. Efter att ha gjort det här tillräckligt många gånger börjar barnen lita på att mamma finns kvar och samtidigt lita på att personalen inte kommer lura dem. Det här blir ett sätt att försöka minska barnens oro och i stället bygga en trygghet och visa barnen att det finns stöd att få.

Vistelsen och tiden på boendet

Mödrarna i vår studie beskriver stödet från personalen som avgörande för deras barns situation och mående. Det är viktigt att barnen får en egen stödperson som de kan vända sig till och som finns där just för dem. Baserat på tidigare forskning ges stödet ofta till mödrarna som i sin tur förväntas stödja sina barn. Bearbetning av trauman kan dock ta flera år. Under vistelsen på skyddat boende är det därför viktigt att barnen får tillgång till eget stöd som bygger på deras behov. Barnens behov av stöd kan vara annorlunda än mammans behov. Barnens eget stöd kan till exempel ges genom att de får tillgång till en egen stödperson.

Rörande själva boendemiljön framkommer både i våra egna studier och i tidigare forskning att det är viktigt att det skyddade boendet är hemtrevligt och att till exempel finns tillgång till leksaker, lekrum och möjligheter att leka ute. Önskan om att kunna leka ute är återkommande i intervjuerna och kan komma från att många mödrar och barn inte får gå ut av säkerhetsskäl. De kan då känna sig isolerade och instängda på boendet.

En annan aspekt som kommer under den fortsatta tiden på boendet är tillgången till förskola och skola. Alla barn har en rättighet till skola och utbildning, men det har inte fungerat för alla barn som bor på skyddat boende. Återkommande sedan 1980-talet kan man se i forskning hur svårt det är att få skolgången att fungera bra för barnen på skyddade boenden. Det handlar bland annat om att barnen inte kan gå till förskolan eller skolan av säkerhetsskäl relaterat till hoten

från förövaren. Det kan också handla om svårigheter att ens ansöka om att byta skola när föräldrarna har delad vårdnad.

Att inte kunna gå i förskola och skola innebär inte bara risk för att missad utbildning. Det handlar även om förlorade möjligheter till socialisering och att skapa vänskapsrelationer. Här behöver samhället, ur ett barnrättsperspektiv, uppmärksamma såväl skolplikten som barns behov av sociala relationer för att hitta lösningar som fungerar tillsammans med skyddet. Det har kommit lagförändringar i Sverige på senare år som förhoppningsvis gör att det ska bli lättare att säkra barnens skolgång.

En negativ aspekt som lyfts med att bo på skyddat boende är förlusten av relationer både för mödrarna, men framför allt barnen. Vistelsen på det skyddade boenden innebär i många fall att de har fått flytta långt ifrån där de bodde innan. Att flytta långt ifrån sin hemort försvårar upprätthållandet av relationerna. I våra studier kunde mödrarna och barnen i flera fall upprätthålla vissa relationer genom telefonsamtal eller brev, men i andra fall var inte ens det möjligt. Det här gör att många relationer försvinner och det innebär en stor saknad för barnen. Det här är ett svårt problem att lösa eftersom all kontakt måste vägas mot hoten från förövaren.

Flytt från boendet

Hur lång tid som kvinnor och barn bor på skyddat boende varierar. I våra studier hade barnen och mödrarna bott minst tre månader på skyddat boende, men det sträckte sig även upp till tre år. Rörande flytten från det skyddade boende behöver den planeras i ett tidigt skede. De professionella på de skyddade boendena är ofta medvetna om det och därmed planerar man också för att det skyddade boendet är tillfälligt, att de som bor där behöver bygga upp ett liv utanför boendet. Det kan till exempel handla om att ställa sig i bostadsköer. Att hitta en permanent bostad kan dock ta tid eftersom den ska passa mödrarnas och barnens levnadsförhållanden och det hot som riktas mot dem.

Till detta handlar det även om planering av såväl den fysiska flytten som en mental förberedelse. Gällande den fysiska flytten

framkommer i våra studier att mödrarna upplever att de blir lämnade att hantera flytten själva. De beskriver även att det finns en tidspress att lämna det skyddade boendet snabbt. Mödrarna beskriver till exempel att de behöver lämna sitt rum på boendet samma dag som de tillträder det egna boendet för att socialtjänsten inte betalar för extra dagar på boendet. Detta skapar en stress, särskilt då det kan vara svårt att få flytt hjälp och att ta hjälp av flyttfirma kan kosta för mycket. Här skulle det därför behöva tydliggöras att stödet och hjälpen från socialtjänsten/boendet inte ska upphöra bara för att mödrarna och barnen flyttar till ett eget boende. Stödet behöver kunna fortsätta även efter utflytt från det skyddade boendet.

Det här är inte vilken typ av flytt som helst, utan det är mycket mer arbete som krävs för att få allt att fungera utan att säkerheten för mamman och barnen äventyras. Samtidigt som livet på boendet kan vara begränsat, så är det tryggt i den bemärkelsen att de inte utsätts för våld. Att lämna denna trygga bubbla skapar därför oro, vilket både mödrarna och barnen ger uttryck för. De kan därför behöva tryggas inför utflytten och få hjälp att förbereda sig mentalt inför vad som ska komma. De kan behöva få stöd i att skapa strategier för hur de ska leva tryggt utanför boendet. En mamma beskriver hur hon och hennes barn fick möjlighet att testa att bo i sin lägenhet innan de flyttade från det skyddade boendet permanent. Detta upplevdes som positivt då hon fick möjlighet att successivt börja klara sig på egen hand. Sett till den oro som mödrarna beskriver vore det bra om fler kunde få den här möjligheten vid utflytt.

Baserat på studierna framkommer att flytten från boendet kan innebära inte bara en upplevd förlust av säkerhet, det kan även innebära en förlust av relationer till framför allt personalen på det skyddade boendet. Barnen beskriver i studierna att personalen i flera fall betytt mycket för dem genom att de bidragit med stöd och hjälp. Flytten från boendet kan innebära att relationerna till personalen bryts. Detta kan därför upplevas som en sorg för barnen och vara något som de kan behöva få hjälp med att hantera både innan och efter flytten.

Tiden efter utflytt från det skyddade boendet

Utflytten från det skyddade boendet innebär att mödrarna och barnen får klara sig mer på egen hand jämfört med när de bodde på skyddat boende. I våra studier har det i flera fall inneburit att även hantera kontakten och umgänget med en våldsam pappa. Många barn kan vara kluvna inför kontakten med pappan. Å ena sidan kan de vilja ha en kontakt, å andra sidan kan det vara att de inte vill träffa honom fysiskt. I våra studier framträder främst att barnen inte önskar träffa sin pappa, men att de ofta tvingas till det.

Resultatet av så kallade tvångsumgänget blir en påverkan på barnens hälsa genom att de utsätts för återtraumatisering. Det utgör även en fortsatt risk att utsättas för våld av förövaren för både barnen och deras mamma. Det kan exempelvis handla om att barnen känner en oro inför att råka berätta var de bor eller att rädsla för att de själva eller deras mamma ska utsättas för våld. Flera barn berättar också är att de upplever att de inte blir lyssnade på i framför allt juridiska processer, i alla fall inte i den grad som barnen själva önskar. Rättsprocesserna rörande vårdnad, boende och umgänge tar ofta lång tid och återupprepas, vilket gör att barnen får leva i ovisshet länge. Under tiden kan de utsättas för tvångsumgänge och umgänget innebär ofta långa och komplicerade resor för att det nya boendet inte ska avslöjas. De här upplevelserna understryker behovet av att se hela processen kring skydd och skyddat boende från uppbrott och flykt, genom tiden på boendet, till utflytt och hur barnen och mödrar får till en fungerande vardag.

Avslutande reflektioner

Lyssna på barnen. Det kan tyckas som en självklarhet att man ska lyssna på barnen särskilt i relation till Barnkonventionen och annan relevant lagstiftning, men det som ändå framkommer är att deras röster är relativt frånvarande även om de genomgår en liknande process som sina mödrar. Det här är särskilt viktigt för att kunna identifiera vad barnen har upplevt och tillhandahålla rätt stöd. Detta behöver ske redan i början av processen för att tidigt. Det är även viktigt i relation till de juridiska processer som ofta drar igång

rörande vårdnad, boende och umgänge för att få en förståelse för hur barnen upplever situationen.

Se hela processen från flykten till tiden efter flytten från det skyddade boendet och se till att stöd finns under hela den här resan. Att fly från ett hem där våld förekommer är en stor händelse. Det tar ofta tid innan allt som har hänt blir förståeligt för de som varit utsatta. Olika saker tenderar att bearbetas vid olika tidpunkter. Frigörelsen från våld handlar om mer än bara uppbrottet och flykten. Det kan även handla om att både barnen och mödrarna behöver bygga upp en egen trygghet och där kan utslussningsverksamhet såsom exemplet om att testa att bo i egen lägenhet vara ett steg på vägen.

Våldet är inte över bara för att den akuta risken för utsatthet har minskat. Våld kommer till uttryck på olika sätt. Förövarens kontroll är en del av våldet som fortsätter även när den utsatta lämnat relationen och hemmet. Den här kontrollen kan bland annat ske genom återkommande tvister rörande vårdnad, boende och umgänge eller genom att konstant eftersöka var barnen och mödrarna befinner sig. Detta är något som kan förekomma under hela processen, men som kan bli särskilt tydlig efter att flytten från det skyddade boendet. Riskerna som kan följa en uppbrottsprocess behöver uppmärksammas och hanteras mer systematiskt, annars riskerar barnen och mödrarna att aldrig bli helt trygga.

Lästips

Bris & Sveriges stadsmissioner (2020). *Min tur att berätta – Barns röster om att leva med våld*. Bris & Sveriges stadsmissioner.

Rösare, P. (2015). *Det gäller barnen: Barn och unga på skyddat boende*. Unizon & Premiss förlag.

Åsa Källström

Jag är socionom och professor i socialt arbete och forskar om konflikter, kränkningar, övergrepp och våld i nära relationer. Min forskning inkluderar hur samhället kan tillgodose våldsutsatta barns behov av professionellt stöd.

Sabina Gomez Jansson

Jag är socionom och har specialiserat mig på mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel.

Svenska Kids' Club

Kids' Club är en samtalsbaserad metod som syftar till att hjälpa barn att bearbeta upplevelser av våld i hemmet, utveckla kunskap om våld, förstå sina känslor och stärka sina sociala förmågor⁴. Den parallella mammagruppen ska stärka mammor som utsatts för våld och ge föräldrastöd, särskilt med fokus på barn som levt med en våldsutövande pappa. Programmet består av tio träffar med olika teman. Eftersom både socialtjänsten och skyddade boenden har ett ansvar att stödja barn som levt med våld, kan Kids' Club vara ett sätt att bidra i det arbetet och stärka det stöd som erbjuds.

Vad våld mot mamma innebär för barn

Många som utsatts för våld av sin partner är kvinnor och det grövre och upprepade våldet är oftare utfört av en man mot en kvinna än tvärtom. Barn befinner sig ofta i hemmet vid våldstillfällena och

⁴ Detta kapitel bygger på bokkapitlet "Gruppverksamhet för barn som upplever våld i familjen", skrivet av Åsa Källström, Sabina Gomez Jansson och Sabine Kihlstedt och publicerat 2025 i Ulla Forinders och Elisabeth Hagborgs bok "Stödgrupper för barn och unga i utsatta livssituationer", utgiven av Studentlitteratur. Där kan du läsa mer om Kids' Club-metoden.

många försöker ingripa eller avleda. Många av de barn och unga som bevittnat våld mellan föräldrar har också själva direkt utsatts för våld av samma förälder.

Konsekvenserna är omfattande. Barn kan utveckla rädsla, stress, relationssvårigheter, depression, trauma samt utagerande beteenden. Att just pappan utövar våld mot just mamman ökar risken för att barnet ska utveckla ångest och post-traumatisk stress. Yngre barn är särskilt sårbara eftersom de är mer utlämnade till hemmiljön och ännu inte utvecklat strategier för att hantera svårigheter. Problemen kan kvarstå eller öka över tid.

Barns relation till båda föräldrarna påverkas ofta av våldet. Den våldsutövande föräldern kan framstå som skrämmande, men den rädsla och trauma som våld ofta innebär kan också försvåra för den utsatta föräldern att vara så känslomässigt närvarande som barnet behöver. För barn kan ett allvarligt trauma yttra sig genom stark ångest, koncentrationssvårigheter, avskärmning och svårigheter att reglera känslor som liknar ADHD. I gruppformat kan barn därför behöva särskilt stöd för att våga prata och känna tillit.

Att stödja barn som upplevt våld med Kids' Club-metoden

Socialtjänstlagen ålägger socialnämnden att ge stöd till barn som har utsatts för brott, exempelvis i form av att ha bevittnat våld eller andra övergrepp av och mot en närstående (18 kap. 7§ SoL). Kids' Club är en av få metoder för att stödja barn som bevittnat våld som har relativt stark forskningsgrund. Nedan beskriver vi programmets upplägg och våra erfarenheter av att testa det i Sverige.

Svenska Kids' Club är en socialkognitiv gruppinsats med tio träffar som syftar till att hjälpa barn som upplevt våld i hemmet att bearbeta sina erfarenheter. Programmet fokuserar på barnens kunskap om våld, deras syn på familjen, emotionella anpassning och sociala beteenden. En central del är att ge barnen verktyg att förstå sina känslor och uttrycka dem på ett ändamålsenligt sätt. Varje träff har egna mål men de överlappar och bidrar till programmets övergripande syften:

1. att barnen ska förstå att de inte bär ansvar för våldet,
2. att de har rätt att känna och uttrycka ilska mot våldsutövande föräldrar, och
3. att de ska förstå att våld inte är acceptabelt och lära sig hantera konflikter på andra sätt.

Parallellt med barnens grupp får deras mammor stöd i att prata om våldet och bearbeta egna upplevelser. Många befinner sig i en pågående separation, vilket gör perioden extra instabil för familjen.

Kids' Club bygger på att barn ska kunna dela sina erfarenheter med varandra och känna igen gemensamma teman i sina upplevelser. Insatsen syftar till att normalisera deras reaktioner, stärka självkänslan och minska känslan av skam. Genom att barnen lär känna varandra och skapar relationer både med gruppledare och med andra deltagare får de en trygg plattform för att utforska och uttrycka känslor som rör våldet i familjen.

Gruppledarna bidrar både med struktur och emotionellt stöd. De arbetar aktivt för att tydliggöra att barn aldrig bär ansvar för vuxnas våld och hjälper barnen att utveckla strategier för att hantera sin ilska. Relationen med andra barn i gruppen är också viktig, eftersom det är en lättnad att möta andra med liknande erfarenheter. Att inte längre känna sig ensam eller annorlunda är ofta läkande.

När trygghet har etablerats kan gruppen gå in på mer detaljerade samtal om våldet i familjerna. Bearbetningen sker främst genom aktiviteter med teckningar, figurer, berättelser och filmer. Dessa erbjuder barnen ett indirekt sätt att uttrycka sig utan att behöva prata om sin egen familj i första person, vilket ofta minskar press och skamkänslor.

Upplägg och praktiska ramar

Handboken rekommenderar grupper om fyra till åtta barn, i åldrarna 6–12 år, gärna med ett mindre åldersspann. Barn som deltar ska ha

möjlighet att komma på samtliga tio träffar och kunna fungera socialt i en gruppmiljö. Faktorer som utvecklingsnivå, kommunikationsförmåga och barnets egen vilja att delta vägs in vid antagning.

Innan den första träffen genomförs ett kort samtal med varje mamma och barn för att informera om programmet, kartlägga barnets erfarenheter av våld samt diskutera barnets behov. Utöver detta får mammorna ett informationsblad om innehållet i barngruppen. Mammorna informeras också om att träffarna kan väcka nya frågor hos barnen.

I Kids' Club är det de barn som börjar i gruppen som följs åt under hela programmet. Varje träff börjar med att barn och mammor får mellanmål eller lättare kvällsmat. Därefter skiljs grupperna åt och arbetar parallellt. Gruppledarna uppmuntrar barnen att delta i sin egen takt och betonar att det går bra att lyssna utan att prata. Från andra träffen ingår repetition av föregående tema, följt av presentation av dagens aktivitet.

Varje träff avslutas med en avslappningsövning i barngruppen och bekräftande budskap (affirmationer) i mammagruppen. Tiden för träffarna är en timme plus fikastund, med möjlighet att utöka till totalt 90 minuter.

Det görs tydligt att alla barn i gruppen har erfarenhet av våld, men ingen behöver berätta om sina specifika upplevelser. Barnen får alltid säga "pass" och direkt riktade frågor undviks, då de kan skapa motstånd eller obehag. I stället används externalisering, exempelvis genom "trygghetsmjukis", där barnet kan tillskriva ett gosedjur känslor och erfarenheter. På så sätt kan barnet uttrycka sig mer fritt och indirekt. Samma princip används när barnen skapar figurer och låter dem spela upp sketcher som speglar olika känslor eller konflikter.

Gruppledarna har tystnadsplikt och delar endast information om aktiviteter, inte om enskilda barns berättelser. Efter varje träff bör gruppledarna vara tillgängliga för att besvara frågor eller fånga upp eventuella reaktioner som uppkommit i barngruppen.

Gruppernas struktur

Varje träff innehåller följande struktur:

- Skriv en dagordning. Detta görs med fördel innan träffen och sedan görs en genomgång i början av varje träff.
- Prata med barnen om att de är med i Kids' Club för att de upplevt någon form av våld i hemmet.
- Gå igenom reglerna som gruppen skapat.
- Återkoppla till föregående träff.
- Jobba med träffens aktuella tema genom olika aktiviteter.
- En del barn kan ha svårt att skriva/formulera sig. Ha detta i åtanke om/när något ska redovisas.
- Avsluta varje tillfälle på samma sätt t.ex. med barn-yoga, avslappningsövning eller att genom att använda affirmationer (i mammagruppen).
- Efter avslutad träff avsätts tid för kollegial handledning.

Det finns en handbok (se litteraturtips nedan), en arbetsbok för barngruppen och en arbetsgrupp för mammagruppen.

Erfarenheter och utvärderingar

Metoden utvecklades i Michigan i USA. Där har grupperna ofta letts av forskarstudenter (t.ex. psykologer) som fått omfattande handledning, då arbetet med traumatiserade barn kan vara känslomässigt krävande. Rekryteringen till grupperna skedde först via annonser, men barn på skyddat boende kunde sällan delta eftersom deras vistelser var för korta och situationen för instabil. Däremot kunde barn i individuell terapi delta, eftersom gruppsamtal anses vara ett värdefullt komplement: barnen får dela sina erfarenheter med jämnåriga vilket bidrar till ytterligare bearbetning.

När vi har testat Kids' Club i Sverige har bland annat vårdnadslagstiftningen påverkat genomförandet. De flesta våldsutsatta

barn har både den utsatta och den våldsutövande föräldern som vårdnadshavare. Socialnämnden kan sedan 2012 godkänna en insats med bara en vårdnadshavares samtycke, men detta är komplicerat om en förälder är kontrollerande eller farlig.

Eftersom många barn i Sverige med skilda föräldrar bor växelvis hos dem behöver man också ta hänsyn till deras trygghet vid resor till och från Kids' Club, särskilt om en våldsutövande förälder är den som lämnar och hämtar. Gruppträffarna kan därför behöva schemaläggas med hänsyn till umgängeshelger.

I de fall insatsen är beslutad av socialtjänsten måste gruppledarna dokumentera processen, och båda vårdnadshavarna har rätt att ta del av handlingarna. Det är ofta önskvärt att båda föräldrarna informeras och ger sitt samtycke, men skyddade personuppgifter kan göra detta omöjligt.

Slutligen har gruppledarna anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen. Det innebär att de måste rapportera oro för ett barn, samtidigt som de behöver bevara förtroendet hos mamman och barnet – en balansgång som kräver både kunskap och fingertoppskänsla.

Svenska utvärderingar har visat att för barnens del:

- minskade deras traumasymtom och psykosociala problem signifikant från det att de påbörjade tills de avslutade Kids' Club,
- hade hälften av de med kliniska nivåer av psykosocial ohälsa före programmet förbättrats till icke-kliniska nivåer efteråt, och
- inga mådde sämre efteråt.

För mammornas del har svenska utvärderingar visat:

- ingen betydande förändring i föräldrastrategier eller psykisk hälsa, men
- mammorna uppskattade programmet mycket.

Gruppledare har också visat sig vara mycket positiva, men lyft utmaningar såsom att:

- det är svårt att rekrytera tillräckligt många barn,
- det är viktigt med rätt gruppammansättning gällande t ex barnens ålder, problem och livssituation,
- både social och organisatorisk kontext påverkar genomförandet,
- gruppledare behöver gott organisatoriskt stöd och tid för planering,
- sessionstiden upplevdes ibland som för kort,
- de undvek att använda de timeouts som den amerikanska handboken föreslår, och
- gruppformatet var ibland svårt för barn med NPF eller allvarlig traumatisering.

Trots utmaningar såg gruppledarna att grupperna ofta gav barn och mammor en läkande gemenskap.

Reflektioner

Barn har rätt till en uppväxt fri från våld. När barn utsätts måste samhället erbjuda stöd och rehabilitering. Många stödprogram i Sverige saknar forskningsstöd, men Kids' Club är ett av få program som visat positiva effekter för barn som bevittnat våld.

Kids' Club skulle även kunna prövas på skyddade boenden i Sverige, där programmet ursprungligen utvecklades. Detta kan kräva anpassningar, exempelvis tätare träffar eller särskilda grupper för barn i akut utsatthet.

Lästips

Broberg, Anders, Almqvist, Kjerstin, Appell, Petra, Axberg, Ulf, Cater, Åsa K., Draxler, Helena, Eriksson, Maria, Grip, Karin, Hjärthag, Fredrik, Hultmann, Ole, Iversen, Clara & Röbbäck de Souza, Karin (2015) *Utveckling av bedömningsinstrument och stödinsatser för våldsutsatta barn*. Göteborg: Göteborgs University.

Graham-Bermann, Sandra, Källström, Åsa, Gomez Jansson, Sabina & Kihlström, Sabine (2016) *Svenska Kids' Club – handbok för gruppledare*. Working papers and reports in social work 2016:9, Örebro Universitet.

Källström, Åsa & Gomez Jansson, Sabina (2019) *Från USA till Sverige - Reflektioner över Kids' Club-metodens resa*, Working papers and reports in social work 2019:14, Örebro Universitet.

Susanne Mattsson

Jag är medicine doktor, forskare och adjunkt vid Institutionen för kvinnors och barns hälsa, Uppsala universitet. Jag arbetar även med psykologisk behandling av unga vuxna med affektiva sjukdomar vid Akademiska sjukhuset. Min forskning fokuserar på konsekvenser av våld i nära relationer, särskilt eftervåld och samhällets responser efter uppbrott. Jag har varit huvudansvarig forskare för projektet Eftervåld och hälsa vid Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK).

Systematiskt eftervåld – det tysta våldet som fortsätter efter separationen

Eftervåld är ofta ett mönster av våld som utövas av våldsutövaren efter separationen men riskerar att vidmakthållas genom samhällets bemötanden och beslut. Eftervåld kan ibland bestå av enstaka händelser men är ofta systematiskt och missas ofta till följd av föreställningen att våldet upphör när relationen tar slut. För ett otränat öga kan eftervåld vara svårt att identifiera, vilket gör att det riskerar att fortgå under lång tid. Det påverkar ofta den utsatta vardag, psykiska och fysiska hälsa, integritet och livsvillkor och skapar ofta en varaktig känsla av otrygghet och ensamhet. För många innebär separationen början på en ny fas där våldsutövarens kontroll inte upphör utan byter arena, förfinas och ibland intensifieras. När våldet förblir oidentifierat riskerar den utsatta att mötas av misstro, invalidering och beslut som i praktiken bidrar till att utsattheten fortsätter.

Eftervåldets natur: från systematiska händelser till tillstånd

Att systematiskt eftervåld ofta osynliggörs och undgår erkännande hänger dels samman med dess subtila uttrycksformer, dels med bristande kunskap om våldets dynamik och kontinuitet inom exempelvis socialtjänst, rättsväsende, hälso- och sjukvård och familjerätt. Konsekvensen blir att de utsatta riskerar att mötas av misstro, förenklade tolkningar och insatser såsom bristande riskbedömningar, krav på samarbete med våldsutövaren, otillräckliga

skyddsinsatser eller beslut kring vårdnad, boende och umgänge som inte beaktar utsattheten. I vissa fall kan detta bidra till att reproducera och vidmakthålla det våld som myndigheterna är avsedda att motverka.

För att förstå eftervåld måste vi lämna föreställningen om att systematiskt våld i nära relation upphör i och med att relationen upphör. Våld i nära relationer utgörs ofta av ett mönster av makt och kontroll som fortsätter över tid, inte sällan också efter separation. Detta mönster behöver förstås som ett kontinuum där våldet kan ändra form men behåller sin funktion: att dominera, begränsa och kontrollera.

Ett sätt att förstå våldets inverkan på den utsatta är att se det som något mer än något som har hänt. Det behöver ses som något som fortsätter att verka genom tiden. Det förflutna (det som redan skett) lever ofta kvar som ett djupt inristat minne och parallellt med det genomsyrar våldet också nuet genom hot, övervakning och inte sällan juridiska processer. Utöver det kidnappar det framtiden genom den utsattas ständiga oro och beredskap för vad som kan komma att hända. Denna sammanflätning av dåtid, nutid och framtid, där våldet är centralt, hindrar den utsatta att frigöra sig från det. Detta innebär att den utsatta lämnar en våldsamt relation för att träda in i ett fortsatt livstillstånd präglad av otrygghet, vaksamhet och begränsningar.

Eftervåldets uttryck: ett sammanhängande mönster av kontroll

Eftervåld kännetecknas av en mängd uttryck som ofta samverkar och förstärker varandra. Enskilda handlingar kan vid en första anblick framstå som rimliga eller välgrundade men får sin innebörd först när de sätts in i sitt sammanhang och ett återkommande och systematiskt mönster framträder. Det som förenar dessa uttryck är att de upprätthåller makt och kontroll över den utsatta efter separationen, samtidigt som de ofta är svåra att identifiera som våld i traditionell mening.

Ett centralt uttryck är det juridiska våldet, där förövaren använder rättssystemets strukturer och processer för att fortsätta utöva kontroll. Genom upprepade rättsliga förfaranden, såsom vårdnadstvister,

överklaganden och olika typer av anmälningar, binds den utsatta upp i långvariga och resurskrävande processer som i praktiken håller henne kvar i våldet. Själva rättsprocessen blir därmed ett medel för förövaren att påverka och utarma den utsatta, både psykologiskt och ekonomiskt. Forskning visar att detta kan förstås som ett systematiskt utnyttjande av rättssystemet, där fokus förskjuts från våldet till den utsattas påstådda brister, exempelvis genom anklagelser om bristande samarbetsförmåga eller så kallat umgängessabotage.

Parallellt verkar det ekonomiska våldet, vilket underminerar möjligheterna till självständighet och återuppbyggnad efter separationen. Det kan handla om att undanhålla ekonomiska resurser genom att dölja gemensamma tillgångar, skapa skulder och försvåra tillgången till ekonomiska medel genom att exempelvis fördröja bodelning. Samtidigt kan upprepade och kostsamma rättsprocesser innebära en betydande ekonomisk belastning för den utsatta genom utgifter för juridiska ombud, inkomstbortfall och den psykiska och praktiska påfrestning som ofta följer av långvariga konflikter. Detta kan påverka arbetsförmågan och i vissa fall leda till sjukskrivning.

Tillsammans riskerar dessa processer att skapa en långvarig ekonomisk utsatthet. Den ekonomiska och sociala försvagning som följer kan sedan tolkas som bristande stabilitet eller omsorgsförmåga, vilket i sin tur kan försvaga den utsattas position i rättsliga sammanhang. På så sätt uppstår en självförstärkande process där ekonomisk utsatthet både blir en konsekvens av och ett medel för fortsatt kontroll och maktutövning.

Gemensamma barn utgör ofta ett redskap och öppnar upp flera centrala arenor där eftervård kan utövas. Genom vårdnads- och umgängesarrangemang kan kontakten upprätthållas och användas för fortsatt kontroll, påverkan och övervakning. Samtidigt kan barnet i sig självt bli en arena för eftervård, exempelvis när den våldsutövande föräldern försöker påverka barnets bild av den andra föräldern, skapa lojalitetskonflikter eller på andra sätt ingripa i relationen mellan barnet och den utsatta föräldern. Hot om att ta barnen, påverka deras bild av den andra föräldern eller skada relationen till dem skapar en konstant oro och stress. För många utsatta innebär detta att barnens

säkerhet, välbefinnande och relation till den utsatta föräldern blir den mest sårbara punkten, vilket i sin tur begränsar handlingsutrymmet och möjligheten att frigöra sig från våldet.

Därtill kommer det psykologiska våldet vilket i en eftervåldskontext kan utövas digitalt, där hot, trakasserier och kontroll utövas genom olika kommunikationskanaler. Digital teknik kan förstärka våldet genom att möjliggöra en form av ständig närvaro från förövarens sida. Samtidigt kan samma teknik också användas för att dokumentera, synliggöra och säkra bevis på övergrepp, vilket tydliggör dess dubbla funktion.

Gemensamt för dessa uttryck är att de sällan framträder som en sammanhållen helhet i de sammanhang där de bedöms. Istället framstår de ofta som isolerade händelser, ett mejl, en rättslig åtgärd eller en enskild kommentar, vilket bidrar till att deras samlade betydelse osynliggörs. Först när de förstås i sitt sammanhang blir det tydligt att det rör sig om eftervåld: ett fortgående, systematiskt och relationellt utövande av makt och kontroll.

Konsekvenser: ett liv i ständig beredskap

Eftervåldets konsekvenser är djupgående och långvariga. Forskningen visar att de psykologiska följderna ofta är allvarliga och kroniska. Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), depression, ångest och sömnstörningar är vanligt förekommande och utöver det en genomgripande påverkan på livskvaliteten.

Samtidigt visar forskning att hur omgivningen reagerar på den våldsutsattas berättelse har stor betydelse för hur dessa symtom utvecklas. Särskilt skadliga är reaktioner som är ifrågasättande eller som ger ett ytligt erkännande utan verkligt stöd. När den utsatta möts av misstro, bagatellisering eller krav på anpassning till något som innebär fara och riskerar att fördjupa skadan förlorar hon inte bara stöd - hon riskerar också att successivt förlora tilliten till sina egna upplevelser. Detta riskerar i sin tur att påverka hennes förmåga att agera och möjligheten att skydda sig själv och sina barn.

Detta knyter an till begreppet “existentiell ohälsa”. Eftervåldet slår mot grundläggande existentiella villkor: känslan av trygghet, tillit och förutsägbarhet. Den utsatta lever inte bara med minnen av våld utan i en pågående beredskap inför nya angrepp. Vardagen organiseras kring riskbedömningar, strategier och anpassningar. Denna konstanta anspänning får utöver psykisk ohälsa också kroppsliga följder: utmattning, smärta, sömnbesvär och stressrelaterade sjukdomar. Kroppen blir bärare av ett hot som aldrig riktigt upphör och förutsättningar för behandling och läkning kan därmed inte infinna sig.

Barnens utsatthet: de osynliga brottsoffren

Barnen i dessa situationer är inte passiva vittnen utan egna brottsoffer, med rätt till skydd, trygghet och upprättelse. Forskning visar att barn som lever med eftervåld löper en påtagligt förhöjd risk för psykisk och fysisk ohälsa, koncentrationssvårigheter och svårigheter med känsloreglering. Många utvecklar symtom förenliga med trauma, såsom hypervaksamhet, nedstämdhet, ångest och svårigheter i skolgång och sociala relationer. Eftervåldets ofta oförutsägbara och långvariga karaktär innebär att barnet kan befinna sig i ett tillstånd av ständig stress, vilket påverkar både utveckling och vardagsfunktion.

Trots detta osynliggörs barns erfarenheter ofta i praktiken. Forskning visar att när rättsprocesser i huvudsak fokuserar på föräldrars rätt till umgänge och samarbete, snarare än på barnets behov av skydd och stabilitet, riskerar barnets perspektiv att försvinna. Barnets uttryckta rädsla eller motstånd kan tolkas som påverkan från den andra föräldern snarare än som en reaktion på faktisk utsatthet. I många fall tvingas barn till fortsatt kontakt med en förälder som de upplever som skrämmande eller oförutsägbar, vilket riskerar att fördjupa och förlänga traumatiseringen samt försvåra möjligheten till återhämtning.

På längre sikt kan detta få omfattande konsekvenser. För barnen innebär det en ökad risk för kvarstående psykisk ohälsa, samt en förhöjd sårbarhet i vuxenlivet, inklusive risk att själva hamna i våldsamma relationer och ett betydande mänskligt lidande. När barns

utsatthet inte erkänns eller åtgärdas riskerar våldets konsekvenser att bli långvariga och i vissa fall gå i arv mellan generationer.

Institutionellt svek: när systemet misslyckas med att förhindra våldet

En av de mest allvarliga insikterna från forskningen om eftervåld är att det inte enbart upprätthålls av förövaren, utan ibland också möjliggörs och reproduceras av samhällets institutioner. Detta beskrivs ibland som systemiskt våld, när myndigheters beslut, bedömningar och praktiker bidrar till att våldet kan fortgå. Forskning visar att bristande eller felriktade sociala responser inte bara får praktiska konsekvenser utan även påverkar den utsattas psykiska hälsa.

När rättssystemet ramar in våld som en “högkonflikt” mellan två jämbördiga parter osynliggörs den grundläggande maktasymmetrin. När skyddande handlingar tolkas som uttryck för bristande samarbetsförmåga förskjuts ansvaret från förövaren till den utsatta. När umgängesrätt ges företräde framför säkerhet och trygghet sker det på bekostnad av både barnet och den utsatta föräldern.

I internationell forskning har detta beskrivits som att lagen “beväpnas” - att förövaren använder juridiska processer som verktyg för fortsatt kontroll och maktutövning. Det som är avsett att skydda blir därmed i praktiken en kanal genom vilken våldet kan fortsätta.

Ett trauma som leder till upprepade trauman – sekundär viktimisering

När dessa perspektiv sammanförs framträder en tydlig bild: eftervåld är inte en rest från en avslutad relation utan en aktiv process där våldsutövaren fortsätter utöva våld och kontroll efter separationen, ofta genom att utnyttja strukturella brister, motstridiga uppdrag och praktiker som inte fullt ut fångar våldets dynamik och kontinuitet. Detta skapar en cykel av återtraumatisering och sekundär viktimisering. Den våldsutsatta lämnar relationen, söker hjälp och följer de direktiv som ges, men möts samtidigt av invalidering, bristande förståelse eller felaktiga bedömningar, vilket kan leda till att

hon tvingas fortsätta leva i kontakt med förövaren genom dennes kontakt med barnen. På så sätt vidmakthålls förövarens våld, om än i nya skepnader och på nya arenor, samtidigt som ett oproportionerligt ansvar läggs på den utsatta, vars möjligheter att agera för att skydda sig själv och barnen successivt har begränsats.

Vägen till frigörelse och läkning: hinder och möjligheter

Att lämna en våldsamt relation framställs ofta som en tydlig brytpunkt men i praktiken är vägen till verklig frigörelse sällan linjär. Den är ofta lång, krokig och präglad av motstridiga krav och risker. Ett centralt hinder är att den utsatta tvingas förhålla sig till ett system som samtidigt kan utgöra ett potentiellt skydd och en källa till ny utsatthet. Hon är hänvisad till att navigera detta system trots att hon vet att det också kan orsaka skada om adekvat stöd och skydd uteblir. Handlingar som syftar till att sätta gränser och skydda sig själv och sina barn kan tolkas som bristande samarbetsvilja eller motstånd, medan försök att söka stöd och skydd i vissa fall kan leda till ökad exponering och risk för otillräckliga eller direkt skadliga responser.

Läkningsprocessen försvåras ytterligare av eftervåldets ihållande karaktär. Bearbetning av trauma förutsätter en grundläggande känsla av trygghet och stabilitet. När hotet kvarstår, genom fortsatt kontroll, trakasserier eller rättsliga processer, hålls kroppen och psyket kvar i ett tillstånd av ständig beredskap. Detta försvårar, och i vissa fall omöjliggör, återhämtning, läkning och faktisk frigörelse.

Samtidigt visar forskning att adekvata och samordnade insatser kan ha avgörande betydelse. Stödande sociala sammanhang, ett rättsväsende och en socialtjänst som förmår agera konsekvent och kunskapsbaserat samt tillgång till validerande och traumamedvetna insatser, kan väsentligt stärka den utsattas handlingsutrymme. När den utsatta blir trodd, förstådd och bemött med respekt ökar möjligheterna att återta kontroll över sin situation.

Avslutande reflektioner

Eftervåld utmanar våra föreställningar om vad våld är och var det äger rum. Det är ett våld som verkar i gränslandet mellan det som sker i

nära relationer och det offentliga, mellan relationer och institutioner, mellan dåtid och framtid.

Mot denna bakgrund framstår behovet av en samordnad och evidensbaserad strategi som centralt. Det är inte tillräckligt att enbart upptäcka våld; det krävs också effektiva insatser för att stoppa våldet och förhindra att det fortsätter efter separation. Detta innefattar att stärka rättssystemets förmåga att identifiera och hantera våld, att säkerställa att barns och våldsutsatta föräldrars säkerhet prioriteras i alla beslut samt att utveckla hälso- och sjukvårdens samt socialtjänstens arbete med att ge adekvat stöd och behandling.

Särskilt viktigt är att motverka att institutioner oavsiktligt bidrar till att vidmakthålla våld. Forskning visar att när skyddssystem brister eller agerar otillräckligt kan detta inte bara förlänga våldsutsattheten utan också öka risken för allvarliga och i vissa fall dödliga utfall. Samtidigt finns det evidens för att tidiga och adekvata insatser kan ha en avgörande betydelse för att bryta våldscykler och förebygga att våld förs vidare mellan generationer.

Eftervåld synliggör därmed en central paradox: att de system som är avsedda att skydda i vissa fall riskerar att bidra till fortsatt utsatthet. Att adressera denna problematik kräver inte bara ökad kunskap utan också en kritisk granskning av befintliga strukturer och en tydlig vilja att genomföra förändringar. Endast genom ett konsekvent fokus på evidens, rättssäkerhet och de utsattas behov kan samhället säkerställa ett effektivt skydd och på sikt minska förekomsten av våld i nära relation och eftervåld.

Lästips

Dworkin, E. R., Brill, C. D., & Ullman, S. E. (2019). Social reactions to disclosure of interpersonal violence and psychopathology: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 72, 101750.

The Lancet Public Health. (2025). Post-separation abuse: An ignored public health crisis and preventable injustice. *The Lancet Public Health*.

Den populärvetenskapliga tidskriften **Texter om våld** riktar sig till professionella och ideellt verksamma inom vård, omsorg, utbildning och rättsväsende och andra professioner. Forskare berättar om nya rön och intressanta frågor på ett tillgängligt sätt.

* * *

Centrum för våldsstudier (CVS) är en tvärvetenskaplig forskningsmiljö vid Örebro universitet som samlar ett 30-tal forskare som fokuserar på olika former av våld i samhället.

Syftet med CVS är att bidra till ett samhälle fritt från våld. För att nå dit samlar vi expertis inom forskning från olika discipliner på ett ställe och arbetar tillsammans.

www.oru.se